

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Hispanistika

Bakalářská práce

Ludmila Slavická

La Edad de Oro: José Martí a výchova nové hispanoamerické generace

La Edad de Oro: José Martí and the upbringing of a new Hispanic American generation

Praha 2022

Vedoucí práce: Mgr. Dora Poláková, Ph.D

Ráda bych tímto poděkovala Mgr. Doře Polákové, Ph.D za věnovaný čas, cenné rady a připomínky a odborné vedení práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 7.5. 2022

Ludmila Slavická

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je představit dětský časopis *La Edad de Oro*, vydávaný Josém Martíem, a v rámci tohoto díla poukázat na morální hodnoty, které považoval za klíčové pro dobrý a poctivý život. Úvodní část čtenáře seznamuje s Martího pedagogickými zkušenostmi a koncepcí nového stylu vzdělávání, který by byl lépe uzpůsoben dětským schopnostem a potřebám. V rozboru časopisu jsou pak analyzovány jednotlivé morální hodnoty – čestnost a upřímnost, kritické myšlení a zvědavost, soucit s druhými a nezištnost – stejně jako Martího důraz na rovnost všech lidí, ze které vychází i právo na svobodu. Závěrem je vyzdvížena výjimečnost Martího projektu v kontextu dobové hispanoamerické literatury pro děti a mládež.

Klíčová slova:

José Martí, Latinská Amerika, La Edad de Oro, dětská literatura, výchova

Abstract

The aim of this bachelor's thesis is to present *La Edad de Oro*, a magazine for children published by José Martí, accentuating the moral values present in the work which Martí considered crucial for a good and righteous life. The introductory chapter acquaints the reader with Martí's pedagogical experience along with his concept of a new educational approach that would be more suitable for children's abilities and needs. The analysis of the magazine mentions moral values – honesty and sincerity, critical thinking and curiosity, compassion with others and selflessness – as well as Martí's emphasis put on equality of all people and the right to liberty. The closing chapter shows the uniqueness of Martí's project in the context of Hispanic American children's literature of the nineteenth century.

Keywords:

José Martí, Latin America, La Edad de Oro, children's literature, education

Obsah

Úvod.....	7
1. José Martí a jeho pedagogické zkušenosti	8
1.1 Martího pohled na vzdělání	11
1.2 María Mantilla	13
2. Analýza časopisu <i>La Edad de Oro</i>	15
2.1 Struktura časopisu.....	15
2.1.1 Originální články a překlady zahraničních autorů	18
2.2 Morální hodnoty obsažené v <i>La Edad de Oro</i>.....	19
2.2.1 Osobní integrita.....	19
2.2.2 Kritické myšlení a zvědavost.....	24
2.2.3 Soucit s druhými a nezištnost	27
2.3 Rovnost a důstojnost všech lidí.....	30
2.3.1 Rovnost a důstojnost jednotlivců	30
2.3.2 Rovnost národů	35
2.4 Svoboda a vlastenectví.....	38
2.4.1 Vlastenectví.....	42
2.5 Postavy hrdinů	45
2.5.1 Hrdinové všedního dne	48
2.5.2 Příkladné děti	49
3. Výjimečnost časopisu <i>La Edad de Oro</i> v dobovém kontextu	52
Seznam použité literatury.....	56
Resumé	59
Resumen	61

Úvod

José Martí (1853-1895) je považován za jednoho z průkopníků hispanoamerického modernismu a bojovníka za kubánskou nezávislost. V celé jeho tvorbě se odráží touha po svobodě a idea nezávislé, pokrokové a silné Hispánské Ameriky. Stranou obecného zájmu však často stojí Martího bohatá pedagogická zkušenost a nová koncepce vzdělávání, jež považoval za klíčové pro možnost dalšího rozvoje nových republik. Kromě četných novinových článků pojednávajících o vzdělání v roce 1889 spolu s brazilským vydavatelem Da Costou Gómezem začal publikovat dětský časopis *La Edad de Oro*, v němž si kladl za cíl děti nejen vzdělávat, ale také pomáhat utvářet jejich charakter, aby se mohly nové americké státy zakládat na vzdělaných, čestných a pravdivých lidech.

Cílem této bakalářské práce je poukázat na morální hodnoty, které se José Martí snažil dětem v rámci časopisu *La Edad de Oro* předat. V první části práce je stručně nastíněn Martího život se zaměřením na jeho pedagogické zkušenosti, zároveň je kladen důraz na jeho kritiku tehdejšího školského systému a představení nové koncepce prakticky orientovaného vzdělávání.

Druhá část práce je již věnována analýze časopisu *La Edad de Oro*. Úvodem je zmíněna struktura časopisu a zdroje, ze kterých José Martí při tvorbě jednotlivých článků čerpal. Dále práce vyzdvihuje klíčové morální hodnoty – čestnost a upřímnost, kritické myšlení a zvědavost, soucit s druhými a nezištnost – a na jednotlivých člancích ukazuje, jakým způsobem je Martí dětem předává. Všimá si i větších či menších odchylek od textů, kterými se autor inspiroval a které upravoval tak, aby vynikl důraz na důležitost správného jednání. Zvláštní oddíl je věnován důstojnosti jednotlivce a rovnosti všech lidí, ze které pramení i právo na svobodu. Závěrem jsou zmíněni hrdinové objevující se na stránkách *La Edad de Oro* – nejedná se ovšem pouze o velké hrdiny, kteří vešli do dějin; prostor je věnován i „hrdinům všedního dne“, kteří svým prostým a poctivým životem mohou jít malým čtenářům příkladem.

Závěrečná část práce si klade za cíl vyzdvihnout inovativnost a důležitost Martího časopisu v kontextu dobové hispanoamerické literatury pro děti a mládež, stejně jako přiblížit příčiny, které vedly k předčasnému ukončení celého projektu.

1. José Martí a jeho pedagogické zkušenosti

Dvaatřicet let Martího života bylo naplněno neustálou aktivitou a častými změnami místa pobytu. Narodil se v Havaně roku 1853 do chudé rodiny původem ze Španělska, ale sám sebe vždy vnímal coby Kubánce. O svém dětství se v dílech nijak nezmiňuje, zřejmě však nebylo příliš radostné. Jakožto jediný syn, navíc nejstarší z početné rodiny, musel brzy přebrat zodpovědnost i za své mladší sestry a rodiče očekávali, že zajistí rodinnou budoucnost.¹ Kmotr Julián Arazoza se však postaral o příznivý obrat v chlapcově životě, když jej přivedl k havanskému pedagogovi Rafaelu Mendivemu, který jej začal soukromě učit. Zanedlouho ovšem Martího otec přišel o práci a José musel nastoupit do zaměstnání. Stále však směl alespoň jednou týdně docházet ke svému učiteli a vzdělávat se zejména v oblasti kultury a historie. Byl také uveden mezi kreolské vzdělance, v jejichž společnosti byl kladen větší důraz na svobodu lidské osobnosti a tříbení charakteru než na penzum vědomostí.² Mendive brzy rozpoznal chlapcův talent a nabídl mu místo na soukromé koleji San Pablo, kterou sám vedl. Zde Martí rozšířil své vzdělání o poznatky z historie, literatury, filozofie či estetiky. Seznámil se také se svým celoživotním přítelem Fermínem Valdésem a oba se aktivně zajímali o společenské a politické dění na Kubě.³ Rafael Mendive však nebyl pouhým Martího podporovatelem, ale během několika let se stal jeho životním vzorem a takřka druhým otcem. Mladý José na něm obdivoval zejména široké vzdělání a rozhled v kombinaci s nadšeným vlastenectvím a odvahou vyslovovat se proti politické nesvobodě.⁴

Rok 1868 ale přinesl povstání proti španělské nadvládě, Rafael Mendive byl zatčen, odsouzen k pěti měsícům vězení a činnost koleje San Pablo byla pozastavena. José se navzdory názorům svého otce přidal na stranu hnutí za nezávislost. Tím také skončilo jeho dosavadní studium: na jiné škole by mu docházka k Mendivemu nebyla uznána jako doklad o vzdělání, nadto se otec obával, aby José nezačal být na jiném ústavu politicky činný, a další vzdělávání mu zakázal.⁵ Martí proto začal pracovat v advokátní kanceláři, ani tam však dlouho nezůstal. Brzy byl totiž i s Fermínem Valdésem zadržen za podepsání dopisu, ve kterém kritizovali

¹ OPATRŇY, Josef. *José Martí, jeho život a doba*. In MARTÍ, José, MARŠÍČEK Vlastimil et.al. *Moje Amerika*. Praha: Odeon, 1985, s.10

² Tamtéž, s.11

³ OPATRŇY, Josef. *José Martí*. Praha: Horizont, 1975, s.14-17

⁴ FERNÁNDEZ RETAMAR, Roberto. *Introducción a José Martí*. La Habana: Casa de las Américas, 1978., s.13

⁵ srov. MARTÍ J., MARŠÍČEK V., cit.d., s. 12 a OPATRŇY J., cit.d., s.24

přítele, jenž vstoupil do španělské vojenské jednotky. Za tento čin byli oba odsouzeni k odnětí svobody, ale Martího otci se podařilo šestiletý trest zmírnit na exil ve Španělsku.

V Evropě Martí strávil tři roky, kterých využil ke studiu práva, filozofie a společenských věd.⁶ Brzy se však vrátil na americký kontinent a mezi lety 1875 a 1885 žil postupně v Mexiku, Guatemale a Venezuele. V Mexiku poznal Carmen Zayas Bazán, se kterou se zanedlouho oženil. Jeho pobyt v Guatemale pak byl krátký, ale intenzivní: zpočátku učil na pedagogické škole a dívčím lyceu literaturu a stylistiku. Zanedlouho byl jmenován profesorem na univerzitě, kde vyučoval literaturu a historii filozofie. O univerzitní místo však brzy přišel kvůli sepsání knihy o Guatemale, která podle jeho odpůrců postrádala vhled do reality země a věnovala málo prostoru prezidentovi a jeho aktivitám.⁷ V tu samou dobu byl propuštěn i ředitel pedagogické školy José María Izaguirre, zřejmě v souvislosti s celou aférou, protože Martí na znamení podpory svého nadřízeného i tento ústav opustil. Rok pak působil v Havaně, ale již v roce 1881 odjel do Venezuely, kde vyučoval literaturu na *Colegio Santa María* a *Colegio Villegas*.⁸ Ředitel druhé školy mu dokonce nabídl profesuru literatury na univerzitě, ke jmenování však nedošlo. Martí totiž svými články v novinách pohněval venezuelského prezidenta, generála Guzmána Blanca. Ten mu byl ochoten jeho „poklesky“ prominout, pokud by básník v příštím čísle napsal ódu na jeho osobu. To Martí odmítl a bylo mu proto důrazně doporučeno zemi opustit.⁹

Od roku 1881, kdy se přestěhoval do New Yorku, pak jeho aktivity směřovaly spíše k politice: navštěvoval různé hispanoamerické země a stal se jednou z vůdčích postav kubánského exilového hnutí. Jakožto uruguayský, paraguayský a argentinský konzul a předseda různých hispanoamerických institucí si získal renomé a brzy se zapojil do revolučních aktivit usilujících o kubánskou nezávislost. Jeho pedagogická činnost v důsledku politických aktivit postupně utichala, stále si však ponechával prostor pro drobné projekty. Od roku 1890 tak učil španělštinu na *Central Evening High School*¹⁰ a zároveň se věnoval výchově malé dívky jménem María Mantilla, s jejíž matkou udržoval velmi přátelský vztah. V lednu 1892 pak spoluzaložil Kubánskou revoluční stranu a o tři léta později *Manifestem z Montecristi* vypukla

⁶ FERNÁNDEZ RETAMAR R., HIDALGO PAZ I. *José Martí – semblanza biográfica y cronología mínima*. La Habana: Editora política, 1983, s.7

⁷ OPATRŇY J., cit.d., s.43-44

⁸ FERNÁNDEZ RETAMAR R., HIDALGO PAZ I., cit.d., s.50

⁹ OPATRŇY J., cit.d., s.54

¹⁰ FERNÁNDEZ RETAMAR R., HIDALGO PAZ I., cit.d., s.60

válka za nezávislost Kuby.¹¹ Martí se rozhodl bojů osobně zúčastnit a po svém příjezdu na Kubu v dubnu 1895 byl okamžitě zapojen do průběhu války coby jedna z vůdčích postav. Téhož měsíce, 19. dubna, však byli povstalci překvapeni španělskou vojenskou jednotkou a Martí se navzdory rozkazu rozhodl proti vojákům vyrazit. Během střetu zemřel a konce španělské nadvlády se tak nedočkal. Zůstává však klíčovou postavou boje za kubánskou nezávislost.

¹¹ Tamtéž, s.24

1.1 Martího pohled na vzdělání

V souladu s vlastní zkušeností z dětství a mládí Martí považoval kvalitní vzdělání za jeden z klíčových předpokladů dobrého a šťastného života. Jeho představa o vzdělání však byla mnohem komplexnější, než dovoloval tehdejší školský systém. Pedagogové by se dle Martího neměli snažit pouze obsáhnout určitý objem vědomostí, ale být dětem v první řadě průvodci životem, a kromě předávání faktických znalostí pomáhat formovat charakter svých svěřenců.¹² Zároveň Martí kladl důraz na všestranný rozvoj žáků, požadoval například, aby bylo do osnov zahrnuto více praktické výuky a manuální práce, protože teoretické poznatky nejsou později tolik využitelné:

Puesto que a vivir viene el hombre, la educación ha de prepararlo para la vida. En la escuela se ha de aprender el manejo de las fuerzas con que en la vida se ha de luchar. Escuelas no deberían decirse, sino talleres. Y la pluma debía manejarse por la tarde en las escuelas; pero por la mañana, la azada.¹³

(Vzhledem k tomu, že člověk má žít, vzdělání jej musí připravit na život. Ve škole se člověk má naučit zacházet se silami, které mu pomáhají v životním boji. Nemělo by se mluvit o školách, nýbrž o dílnách. A ve školách by se mělo odpoledne psát perem, ale ráno kopat motykou.)¹⁴

V tomto ohledu pak silně kritizoval vzdělávací systém mnoha zemí, v němž byl ve snaze kopírovat evropské školství kladen důraz na memorování pojmů, jež byly na hispanoamerickou realitu jen obtížně aplikovatelné. Navrhoval proto výuku rozšířit i o méně obvyklé prvky, které by se daly v běžném životě lépe využít:

¿De qué vale aprender en las escuelas palabras cuyo sentido no se entiende, números cuyas combinaciones caprichosas huelgan en la mente cual en caja de médico dislocados y fríos huesos, y estos o aquellos límites geográficos, que una ala de la memoria trae al cerebro, y otra ala se lleva? ¡Pues sacad a los desventurados de esas urnas de vida – que tales debieran ser las escuelas, – y ved si con esas adargas y con esos escudos puede librar bien la batalla!¹⁵

(K čemu slouží učit se ve školách slova, jejichž významu člověk nerozumí, čísla, jejichž roztodivné kombinace v mysli zahálí jako vykloubené a chladné kosti v lékařské skřínce, a ty či ony zeměpisné hranice, které jedno křídlo paměti přinese do mysli a jiné zas odnese? Vyved'te ty nešťastníky z těchto vitrín života – kterými by školy měly být – a uvidíte, jestli s takovými štíty zvládnou bojovat!)

¹² srov. MARTÍ, José, ÁLVAREZ TABÍO, Pedro. *Escritos sobre educación*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1976, s.122

¹³ Tamtéž, s.72

¹⁴ Mnohé Martího texty, včetně časopisu *La Edad de Oro*, dosud nebyly přeloženy do češtiny. Pokud nebude uvedeno jinak, překlady v textu jsou mé vlastní.

¹⁵ MARTÍ J., ÁLVAREZ TABÍO P., cit.d., s.72

Se dan clases de Geografía Antigua, de reglas de Retóricas y de antañerías semejantes en los colegios: pues en su lugar deberían darse cátedras de salud, consejos de Higiene, consejos prácticos, enseñanza clara y sencilla del cuerpo humano, sus elementos, sus funciones, los modos de ajustar aquéllos a éstas, y ceñir éstas a aquéllos, y economizar las fuerzas, y dirigirlas bien, para que no haya después que repararlas.¹⁶

(Ve školách se vyučuje starověká geografie, pravidla řečnictví a podobné přežitky, které by měla nahradit zdravotní a hygienická doporučení, praktické rady, prosté a jasné poučení o lidském těle, o jeho částech a funkcích, o způsobu, jakým mohou být v souladu, o tom, jak šetřit silami a dobře s nimi zacházet, aby pak nebylo třeba nápravy.)

Za nejdůležitější však považoval změnu přístupu k dětem, které byly často vnímány jako „malí dospělí“ a styl vzdělávání mnohdy neodpovídal jejich schopnostem a potřebám. Martí zastával názor, že školní docházka je pro děti přínosná tehdy, rozvíjí-li se v rámci výuky jejich spontánní jednání a kreativita:

¡De memoria! Así rapan los intelectos, como las cabezas. Así sofocan la persona del niño, en vez de facilitar el movimiento y expresión de la originalidad que cada criatura trae en sí; así producen una uniformidad repugnante y estéril, y una especie de librea de las inteligencias.¹⁷

(Všechno z paměti! Tak stříhají dohola rozum, stejně jako hlavu. Dusí tím dětskou osobnost, místo aby umožnili plynout a projevovat originalitu, kterou má v sobě každé dítě: tím způsobují odpornou a jalovou jednotvárnost a oblékají mysl do stejnokroje.)

El remedio está en cambiar bravamente la instrucción primaria de verbal en experimental, de retórica en científica; en enseñar al niño, a la vez que el abecedario de las palabras, el abecedario de la naturaleza; en derivar de ella, o en disponer el modo de que el niño derive, ese orgullo de ser hombre y esa constante y sana impresión de majestad y eternidad que vienen, como de las flores el aroma, del conocimiento de los agentes y funciones del mundo, aun en la pequeñez a que habrían de reducirse en la educación rudimentaria.¹⁸

(Náprava spočívá v tom, odvážně přejít od ústního vyučování k experimentálnímu, od řečnického k vědeckému; je třeba děti současně s abecedou slov učit abecedu přírody; odvozovat od ní – nebo zajistit způsob, jakým od ní děti budou odvozovat – hrdost na své lidství, tento neustálý a zdravý pocit důstojnosti a věčnosti, které vycházejí jako vůně z květin ze znalosti hybatelů a poslání světa, nakolik by se o nich v základním vzdělání mohlo mluvit jen trochu.)

¹⁶ Tamtéž, s.105

¹⁷ Tamtéž, s.152

¹⁸ Tamtéž, s.154

1.2 María Mantilla

Všechny tyto poznatky o nezbytnosti proměny vzdělávacího systému mohl Martí vyzkoušet v praxi v rámci své bohaté pedagogické činnosti. Těžko odhadovat, jakým stylem vyučoval ve školách a na univerzitě, o jeho inovativním přístupu k dětem však svědčí především dochované dopisy Marii Mantille. Během osmdesátých let se totiž Martího vztah s manželkou postupně ochlazoval – Carmen Zayas jen těžko chápala manželovy aktivity, v důsledku nejrůznějších cest a pobytů v exilu navíc trávili velmi málo času společně – a v roce 1891 došlo ke konečné roztržce. V New Yorku pak Martí navázal vztah s kubánskou vdovou Carmen Miyares de Mantilla, jejíž děti pomáhal vychovávat, a zejména k nejmladší dceři Marii si postupem času vybudoval až otcovský vztah.¹⁹ I v závěru svého života, po odjezdu na Kubu, Marii posílal dopisy, ve kterých pokračoval v její výchově i na dálku. Dbal zejména na to, aby úkoly, které bude plnit, nepostrádaly smysl a zábavnost. Například ze své cesty na Cap Haitien jí tak ukládá, aby mapovala jeho cestu podle dopisů, které jí bude zasílat:

Los libros, se habrán quedado en Central Valley, y yo lo he de sentir, sobre todo si se quedó allá el Larousse, que ahora te serviría en un trabajo de cariño que quiero que hagas, para ver si te acuerdas de mí, - y es que vayas haciendo como una historia de mi viaje, a modo de diccionario, con la explicación de los nombres curiosos de este viaje mío. – Atlas, por ejemplo, es el nombre de la compañía de estos vapores: busca Atlas, y escribe lo que encuentres. – Athos, es el nombre del vapor: busca Athos. – Cap Haitien, es el lugar a donde vamos ahora, - búscalo, en el Larousse y en las geografías. Y así harás un libro curioso e irías pensando en mí. (...) No se sabe bien sino lo que se descubre.²⁰

(Knihy nejspíš zůstaly v Central Valley, což je mi líto, hlavně jestli tam zůstal *Larousse*, který by ti teď pomohl v malém úkolu, který po tobě chci, abych viděl, jestli na mě myslíš – chci, abys vyrobila něco jako cestovní deník, podobný slovníku, s vysvětlením zajímavých jmen z mojí cesty. – Například tato paroplavební společnost se jmenuje *Atlas*: najdi si *Atlas* a napiš, co o něm najdeš. – *Athos* je jméno parníku: najdi *Athos*. – Jedeme teď na místo jménem Cap Haitien, - najdi jej v *Larousseovi* a v zeměpisných knihách. Tak napíšeš zajímavou knížku a budeš na mě u toho myslet. (...) Člověk se nejlépe naučí to, co sám objeví.)

Mariu a její sestru Carmitu pak dokonce povzbuzoval, aby doma založily vlastní malou školu pro dívky ze sousedství, kde by předávaly dál to, co se doma v rámci Martího výchovy naučily. Mělo se však jednat o školu, která by byla kombinací vzdělávání a užitečných her, aby se děti necítily výukou svázané a mohly naplno rozvíjet své schopnosti přiměřeně věku:

¹⁹ FERNÁNDEZ RETAMAR R., HIDALGO PAZ I., cit.d, s. 9

²⁰ MARTÍ, José. *Cartas a María Mantilla*. La Habana: Editorial Gente Nueva, 1982, s.42-44

Libros pocos, y continuo hablar. -Para historia, tal vez sean aún muy nuevas las niñas. Y el viernes, una clase de muñecas, -de cortar y coser trajes para muñecas, y repaso de música, y clase larga de escritura, y una clase de dibujo. Principien con dos, con tres, con cuatro niñas. Las demás vendrán. En cuanto sepan de esa escuela alegre y útil, y en inglés, los que tengan en otra escuela hijos, se los mandan allí: y si son de nuestra gente, les enseñan para más halago, en una clase de lectura explicada -/explicando el sentido de las palabras/- el español: no más gramática que esa: la gramática la va descubriendo el niño en lo que lee y oye, y esa es la única que le sirve.²¹

(Knih spíše méně, a hodně mluvte. S historií možná ještě bude na holčičky brzo. A každý pátek udělejte hodinu o panenkách – stříhejte a šijte oblečky pro panenky, a opakujte hudbu, a udělejte dlouhou hodinu psaní a hodinu kreslení. Začněte s dvěma, třemi, čtyřmi dívkami. Ostatní přijdou. Ti, kteří mají děti v jiných školách, je k vám pošlou, jen co se dozví o této veselé a užitečné škole, navíc v angličtině: a pokud jsou to naši lidé, budete je, pro větší potěšení, v hodinách čtení (s vysvětlováním slov) učit španělštinu, pouze tuto gramatiku: gramatiku dítě objevuje tím, co čte a slyší, a jen taková k něčemu je.)

Naplno pak Martí rozvinul svoji koncepci „nového vzdělávání“ právě v časopise *La Edad de Oro*, ve kterém usiloval jak o intelektuální rozvoj, tak o budování charakteru malých čtenářů.

²¹ Tamtéž, s.98-100

2. Analýza časopisu *La Edad de Oro*

...ha de ser para que ayude a lo que quiera yo ayudar, que es a llenar nuestras tierras de hombres originales, criados para ser felices en la tierra en que viven, y vivir conforme ella, sin divorciarse de ella, ni vivir infecundamente en ella, como ciudadanos retóricos, o extranjeros desdeñosos nacidos por castigo en esta otra parte del mundo. [...] A nuestros niños los hemos de criar para niños de su tiempo, y hombres de América. Si no hubiera tenido antes mis ojos esta dignidad, yo no habría entrado en esta empresa.²²

(...má pomoct tomu, čemu bych chtěl pomoci já, tedy zaplnit naši zemi originálními lidmi, vychovanými ke šťastnému životu ve své zemi, a aby žili v souladu s ní, bez rozporu, aby v ní nežili neplodně jako prázdní občané nebo pohrdaví cizinci, kteří se v této části světa narodili za trest. [...] Naše děti musíme vychovat jako děti své doby a americké lidi. Kdybych před očima neměl tuto čest, nikdy bych se do tohoto podniku nepustil.)

Poslání časopisu *La Edad de Oro*, definované v dopise Manuelu Mercadovi, nebylo skromné: José Martí si předsevzal vychovat pro Hispánskou Ameriku novou generaci, která bude svůj život stavět na úctě k ostatním i k zemi, kterou obývá. Tomuto úkolu se věnoval s nasazením a neobvyklou kreativitou, která znamenala obrat ve vnímání dítěte v dobové hispanoamerické literatuře pro děti a mládež. Podrobný popis všech Martího pedagogických postupů by značně překročil rozsah bakalářské práce, proto se v analýze díla budu věnovat tématům, která se v článcích opakují nejčastěji: důraz na morální hodnoty, rovnost všech lidí a národů; svobodu a vlastenectví, stejně jako důležitost hrdinského jednání. V úvodní části se pak zaměřím na strukturu díla a zdroje článků, které Martí do svého časopisu zahrnul.

2.1 Struktura časopisu

Časopis *La Edad de Oro* se vyznačuje velkou pestrostí témat a zvolených forem. Celkem 28 článků, psaných formou krátkých příběhů, básní či reportáží malého čtenáře seznamuje s příběhy a reáliemi z celého světa. Zvláštní skupinu pak tvoří tzv. *últimas páginas* (*poslední stránky*), ve kterých se Martí obrací přímo k dětem a shrnuje to nejdůležitější z každého čísla. Hlavní cíle časopisu – tedy předání klíčových morálních hodnot a ukázání vhodných příkladů – autor naplňuje na svou dobu neobvyklým způsobem. Nehledá totiž jen poučení, ale zároveň usiluje o to, děti zaujmout a pobavit. Tradiční přístup španělsky píšících autorů knih pro děti přitom během devatenáctého století sledoval dvě tendence: knihy představovaly buď

²² MARTÍ, José. *Obras completas*, vol.20. La Habana: Centro de Estudios Martianos, 2011, s. 147 [online]. Dostupné z: <http://biblioteca.clacso.edu.ar/Cuba/cem-cu/20150114054555/Vol20.pdf>

moralizující „návod“ ke správnému životu, nebo líčily příběhy vymykající se realitě, které dětem pomáhaly utéct do světa fantazie.²³ Tím, že Martí oba proudy spojuje a snaží se články psát z dětské perspektivy, se stává *La Edad de Oro* přelomovým dílem hispanoamerické literatury pro děti a mládež. Díky svým pedagogickým zkušenostem, zejména výuce své adoptivní dcery, je autor schopen dívat se na malé adresáty svého časopisu novým úhlem pohledu; nevnímá totiž dítě jako pasivního konzumenta textu, ale jako vnímavého čtenáře, který je pozorný a zároveň vyžaduje pobavení.²⁴ Klíčový je pro něj i zvolený jazyk: oproti jiným Martího dílům se dětský časopis vyznačuje jednoduchými větami bez vzletných obrátů, které by četbu jen ztížily. Neznamená to však sníženou kvalitu jazyka, články jsou psány velice poutavým stylem. Spojení jednoduchosti a krásy vnímal Martí pro dětské knihy jako zásadní; o jeho snaze přiblížit text čtenáři vypovídá část dopisu Maríi Mantille, ve kterém dívce radí, jak správně překládat:

Yo no recuerdo, entre los que tú puedes tener a mano, ningún libro escrito en este español simple y puro. Yo quise escribir así en *La Edad de Oro*; para que los niños me entendiesen, y el lenguaje tuviera sentido y música. Tal vez debas leer, mientras estés traduciendo, *La Edad de Oro*.²⁵

(Mezi všemi knihami, které máš po ruce, si nevzpomenu na žádnou, která by byla napsaná touto prostou a čistou španělštinou. Takovým způsobem jsem chtěl psát *La Edad de Oro*; aby mi děti rozuměly a jazyk měl smysl i melodii. Možná by sis měla během překládání přečíst *La Edad de Oro*.)

Propojení zábavy a poučení je naprosto plynulé, autor navíc nezamýšlel vydávat časopis pouze pro jednu určitou věkovou kategorii. V *La Edad de Oro* tak lze nalézt články, ve kterých mladší děti ocení zejména napínavý příběh, starší čtenáři se pak v témže textu dozví zajímavosti z celého světa. Jako ukázkový text slouží článek *Cuentos de elefantes*, publikovaný v posledním vydaném čísle časopisu, v němž Martí představuje snad všechny dílčí aspekty, které budou v následujících kapitolách analyzovány. Článek uvádí aktuálním děním v Africe: zmiňuje cestovatelské aktivity Davida Livingstona a Henryho Stanleje; následně představuje čtenářům postavu Charlese George Gordona, zvaného *Gordon el Chino*. Ten je vyzdvihován pro svůj způsob prosazování hodnot: proti nespravedlnosti nebojuje silou, ale láskou a soucitem. Malé děti zaujme následující krátký příběh o čtyřech slepících a rádžovi, který ústí v krátké zamyšlení nad důležitostí pokory a respektování názorů druhých. Text se zaměřuje na

²³ ESTEBAN, Ángel. *El niño frente al reto de la educación*. In *La Edad de Oro y otros relatos*. Madrid: Cátedra, 2006. ISBN 84-376-2323-5, s.28

²⁴ AVILÉS, María Clara. Lectores y lecturas en *La Edad de Oro* (1889) de José Martí. *Telar*, 2019, no. 23, s. 161 [online]. Dostupné z: <http://revistatelar.ct.unt.edu.ar/index.php/revistatelar/article/view/452>

²⁵ MARTÍ, José. *Cartas a María Mantilla*, s. 78

slony a informace o nich napříč různými disciplínami: od historie (nalezení mamuta na Sibiři) přes biologii (poměrně detailní popis chobotu a jeho funkcí) až po realie různých zemí (sloni sloužící coby dopravní prostředek) a náboženství (zmínka o Siamu, kde jsou bílí sloni uctíváni coby bohové). Celý článek je pak uzavřen napínavým popisem lovu slonů v Africe.

Výborným prostředkem pro udržení pozornosti malého čtenáře a zopakování nejdůležitějších myšlenek jsou již zmíněné *últimas páginas*, zakončující každé číslo časopisu. V nich Martí propojuje jednotlivé příběhy a opět zdůrazňuje důležitost morálních hodnot. První číslo časopisu, ve kterém dětem představil pohádku o statečném a obratném chlapci, shrnutí Homérovy *Iliady* či vlastenecky laděný článek o Bolívarovi, například zakončuje těmito slovy:

La Edad de Oro se despide hoy con pena de sus amigos. Se puso a escribir largo el hombre de *La Edad de Oro*, como quien escribe una carta de cariño para persona a quien quiere mucho, y sucedió que escribió más de lo que cabía en treinta y dos páginas. Treinta y dos páginas es de veras poco para conversar con los niños queridos, con los que han de ser mañana hábiles como Meñique, y valientes como Bolívar; poetas como Homero ya no podrán ser, porque estos tiempos no son como los de antes, y los aedas de ahora no han de cantar guerras bárbaras de pueblo con pueblo para ver cuál puede más, ni peleas de hombre con hombre para ver quién es más fuerte (...)²⁶

(*La Edad de Oro* se dnes smutně loučí se svými přáteli. Pán z *La Edad de Oro* se rozepsal, jako kdyby psal hezký dopis někomu, koho má rád, a stalo se, že napsal více, než se vejde na dvaatřicet stránek. Třicet dva stran je opravdu málo na to, popovídat si s milými dětmi, které musí být šikovné jako Meñique a odvážné jako Bolívar; básníci jako Homér už být nemohou, protože dnešní doba je jiná než dřívější, a dnešní rapsódi nemají opěvovat barbarské války národů, aby bylo vidět, který dokáže víc, ani boj muže proti muži, aby bylo vidět, kdo je silnější (...))

Další řádky pak popisují úlohu dnešních básníků: mají za úkol poukazovat na krásy světa a nabádat k lásce a úctě, stejně jako kritizovat křivdy a nespravedlivé jednání. Celý článek je zakončen popisem hlavního účelu časopisu, spolu s vybídnutím ke zvědavosti a přemýšlivosti:

Porque es necesario que los niños no vean, no toquen, no piensen en nada que no sepan explicar. Para eso se publica *La Edad de Oro*. Y para todo lo que quieran preguntar, aquí está el amigo.²⁷

(Neboť je třeba, aby děti neviděly, nesahaly ani nemyslely na nic, co neumí vysvětlit. Proto vydáváme *La Edad de Oro*. A mají zde přítele, kterého se mohou na cokoli zeptat.)

²⁶ MARTÍ, José. *La Edad de Oro y otros relatos*, ed. Ángel Esteban. Madrid: Cátedra, 2006. ISBN 84-376-2323-5, s.136 (dále jen LEDO)

²⁷ LEDO, s.137

2.1.1 Originální články a překlady zahraničních autorů

Pomineme-li úvodní článek a závěrečné *últimas páginas*, je poměrně překvapivé, že ze zbývajících 23 článků napsal Martí pouze 6 příběhů sám.²⁸ Jedná se o příběhy s dětskými hrdiny, které mu posloužily o obzvláštnímu zdůraznění určitých morálních hodnot. Zbýlé články vykazují určitou míru inspirace jinými díly, v některých případech se pak jedná o přímé překlady. V textech o dějinách Hispánské Ameriky čerpá z historických pramenů, v reportážích z Paříže (*La Exposición de París; La historia del hombre, contada por sus casas; La Galería de las Máquinas*) se pak zřejmě inspiroval knihou Henriho Parvilla, která vyšla v roce 1889.²⁹ U zbylých naučných článků nelze dohledat, jaké zdroje byly použity; je však zřejmé, že autor informace shromažďoval z různých pramenů.

Zvláštní pozornost je pak třeba věnovat překladům děl jiných autorů. Martí se v *La Edad de Oro* rozhodl pro dva způsoby překládání: básně *Cada uno a su oficio* Ralpa Walda Emersona a *Los dos príncipes* spisovatelky Helen Hunt Jackson překládá co nejvěrněji a pokud možno zachovává původní rytmus. Jinak si však počíná při překládání prózy: pohádky *Meñique* a *El camarón encantado* francouzského spisovatele Laboulaye, stejně jako Andersenův příběh *Los dos ruiseñores*, převádí do španělštiny velmi volně. Kvůli velkým zásahům do původního textu je tak namístě mluvit spíše o adaptaci než o překladu.³⁰

Při bližším pohledu na poměr vlastních a převzatých textů se objevuje paradox: proč se autor, snažící se dětem vštípit úctu a hrdost na Hispánskou Ameriku, uchyluje k překladům a adaptacím evropských a severoamerických děl? Možná odpověď spočívá v nedostatečnosti hispanoamerické literatury pro děti na konci devatenáctého století. Děti četly buď knihy dovážené ze Španělska, nebo překlady francouzských a anglických děl. Ryze „domácí“ záležitost představovaly bajky a krátké básně, publikované takřka ve všech hispanoamerických zemích, jednalo se však o silně naučnou a didaktickou četbu neodpovídající Martího záměrům. Vedle psané literatury hrála velkou roli i orální tradice; rozkvět folkloristiky a shromažďování ústně předávaných příběhů však přišel až na počátku dvacátého století.³¹

²⁸ ESTEBAN, Ángel. *Las fuentes de los relatos martianos*. En *La Edad de Oro y otros relatos*. Madrid: Cátedra, 2006. ISBN 84-376-2323-5, s.20-21

²⁹ Tamtéž, s.21

³⁰ GUTIÉRREZ, José Ismael. José Martí y la traducción de cuentos para niños: tradición y originalidad. *Hispanófila*, 2004, no. 141, s. 39 [online]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43807175>

³¹ srov. BRAVO-VILLASANTE, Carmen. *Historia y antología de la literatura infantil iberoamericana*. Madrid: Doncel, 1966 [online]. Dostupné z: <https://archive.org/details/historiayantolog0001unse>

2.2 Morální hodnoty obsažené v La Edad de Oro

Hlavním cílem vydávání časopisu *La Edad de Oro* bylo předat dětem morální hodnoty, které José Martí považoval za klíčové pro čestný, dobrý a šťastný život. Vyčerpávající analýza a komentář všech impulsů k dobrému jednání by notně překročila rámeček bakalářské práce, proto se v následujících stranách zaměřím na nejdůležitější prvky, které autor považuje za nezbytné atributy dobrého člověka a jež se objevují napříč všemi články věnovanými malým čtenářům: osobní integritu, kritické myšlení, soucit s druhými a důraz na rovnost a svobodu všech lidí.

Jakkoli se Martí snaží vést děti k dobrému jednání především pomocí pozitivní motivace a dobrého příkladu, v mnoha příbězích se objevují i záporné postavy, které ztělesňují opak zmiňovaných morálních hodnot. S výjimkou básně *La perla de la mora* se jedná o postavy vedlejší, které nastiňují, jak může vypadat život špatně žijícího člověka. V této kapitole proto vždy na konci analýzy jednotlivých morálních hodnot přidám stručný komentář týkající se právě protipólu vyzdvihovaných vlastností.

2.2.1 Osobní integrita

*Ser bueno es el único modo de ser dichoso. Ser culto es el único modo de ser libre.*³²

(Dobrota je jediný způsob, jak dosáhnout štěstí. Vzdělanost je jediný způsob, jak dosáhnout svobody.)

Tento krátký citát v podstatě shrnuje, jak si José Martí představoval ideálního člověka – jedince, který bude vzdělaný, svobodný a dobrý. Co všechno se ale skrývá pod pojmem „dobrý člověk“? Kromě vzdělanosti, přemýšlivosti, soucitu s druhými a rovného přístupu ke všem je důležitá i morální integrita, tedy zejména otázka osobní důstojnosti, která se nedá zviklat k nečestnému jednání; stejně jako upřímnost a ochota pomáhat.

Důležitost osobní cti a neporušitelnosti jednou daného slova se jasně ukazuje v pohádce s názvem *Meñique*, publikované v prvním díle časopisu. Stejnomeným protagonistou tohoto příběhu, převzatého ze sbírky *Contes bleus* Édouarda Laboulaye, je chlapec, všemi vysmívaný pro svůj malý vzrůst. Se svými dvěma bratry se rozhodne hledat práci v sousedním království, které je však začarované: královský palác je zarostlý do velkého stromu a na nádvoří nelze

³² MARTÍ, J., ÁLVAREZ TABÍO, P., cit.d., s.18

vykopat žádnou studnu, protože sídlo je postavené na tvrdé skále. Král nabízí závratnou odměnu: tomu, kdo pokácí strom a vyhloubí studnu, slibuje princeznu a půl království. Zároveň však varuje všechny troufalce, hledající snadný výdělek. Komu se nepodaří splnit úkol, tomu budou uřezány uši, „aby poznal sám sebe a naučil se pokoře, což je první ponaučení moudrosti.“³³

Meñique za pomoci kouzelných předmětů pokácí strom a vyhloubí studnu na dvoře paláce. Zvládne splnit i ostatní úkoly, které mu král s princeznou uloží, ožení se a stane se vládcem celé říše. Poddaní zpočátku neví, zda mají nového krále respektovat nebo se mu smát, Meñique si však všechny získá svou dobrotou, zdvořilostí a rozvážností.

Král se ale v průběhu pohádky několikrát po sobě zdráhá splnit své sliby, protože mu přijde nedůstojné, aby měl tak neobvykle vypadajícího zetě. Již na začátku se snaží chlapeci zabránit v pokusu o pokácení stromu, takže mu hrdina musí připomenout: „Králi, tvé slovo je svaté. Čestné slovo muže je zákonem, pane králi. Tvá vyhláška mi dává právo zkusit štěstí.“³⁴ Když pak Meñique oba úkoly splní, stojí král před morálním dilematem: dodrží své slovo, nebo bude jednat ve prospěch své dcery, které by přál jiného manžela? Nakonec se rozhodne vyptat se obou bratrů,

(...) porque ellos no más le podían decir quienes eran los padres de Meñique, y si era Meñique persona de buen carácter y de modales finos, como quieren los suegros que sean sus yernos, porque la vida sin cortesía es más amarga que la cuasia y que la retama. ³⁵

(...protože jedině oni mu mohli říct, kdo jsou Meñiquovi rodiče, a jestli má Meñique dobrou povahu a vybrané chování, jak to tchánové rádi vidí u svých zeťů, neboť život bez zdvořilosti je trpčejší než hořkoň a kručinka.)

Zde již Martí zasahuje do francouzského originálu, aby zdůraznil důležitost osobní cti. Zvýrazněná část se u Laboulaye nevyskytuje, stejně jako dílčí zápletky s neporušitelností čestného slova. Když už je jasné, že svatba je nevyhnutelná, nemá se v původní pohádce princezna obětovat „pro slovo, které dal její královský otec“ (Martího verze)³⁶, ale pouze „pro národní zájem“.³⁷ I závěrečné ponaučení celého příběhu se v obou verzích liší. Zatímco

³³ LEDO, s.99, „para enseñarle a conocerse a sí mismo y a ser modesto, que es la primera lección de la sabiduría“

³⁴ LEDO, s.99, „Señor rey, tu palabra es sagrada. La palabra de un hombre es ley, señor rey. Yo tengo derecho por tu cartel a probar mi fortuna.“

³⁵ LEDO, s.101, zvýraznění vlastní

³⁶ LEDO, s.106, „por la palabra de su padre el rey“

³⁷ LABOULAYE, Édouard. *Contes bleus*. Paris: G. Charpentier, 1879, septième édition, s.125 [online]. Dostupné z: <https://archive.org/details/contesbleus00labo/page/n3/mode/2up>, „à la raison d'État“

Laboulaye nachází paralelu mezi lidskou hloupostí a zlým jednáním, Martí zároveň přidává opačný příklad a vyzdvihuje propojenost inteligence a dobrého srdce, klíčový koncept pro jeho pojetí dobrého člověka:

Quand on est bête, on n'est pas bon; quand on est bon, on n'est pas bête: croyez ma vieille expérience. Si tous les imbéciles ne sont pas méchants, ce dont je doute, tous les méchants sont des imbéciles. C'est la morale de mon conte; elle en vaut bien une autre. Qu'on en trouve une meilleure, je l'irai dire à Rome.³⁸

(Hloupý člověk není dobrý a dobrý člověk není hlupák: věřte mé zkušenosti. Pokud všichni tupci nejsou zlí, o čemž pochybuji, všichni zlí lidé jsou stejně tupci. To je ponaučení mého příběhu; stálo by ale za další. Kdo najde nějaké lepší, ať je jde povědět do Říma.)

Pero no hay que decir que Meñique era bueno. Bueno tenía que ser un hombre de ingenio tan grande; porque el que es estúpido no es bueno, y el que es bueno no es estúpido. Tener talento es tener buen corazón; el que tiene buen corazón, ese es el que tiene talento. Todos los pícaros son tontos. Los buenos son los que ganan a la larga. Y el que saque de este cuento otra lección mejor, vaya a contarlo en Roma.³⁹

(Že byl Meñique dobrý, vůbec nemusíme říkat. Tak důvtipný člověk musel být ušlechtilý, protože hlupák není dobrý a dobrák není hloupý. Mít talent znamená mít dobré srdce; kdo má dobré srdce, má talent. Všichni darebáci jsou hloupí. Dobří lidé nakonec zvítězí. A kdo v tomto příběhu najde lepší ponaučení, ať je jde povědět do Říma.)

Hlavní ctnosti, které chce Martí vštípit dětem – skromnost, ochotu ke konání dobra a upřímnost ruku v ruce s přirozeným jednáním – se objevují v pohádce *Los dos ruiseñores*, volné adaptaci Andersenova *Slavíka*. Ačkoli není zřejmé, z jaké verze Martí příběh překládal (nabízí se možnost anglické nebo francouzské předlohy, či adaptace již existujícího španělského překladu)⁴⁰, lze vysledovat odlišnosti mezi dnes dostupnými překlady Andersenových pohádek a Martího přepracováním. Na začátku příběhu se Andersen spokojuje s krátkým uvedením do kontextu; vysvětluje, že v Číně žijí Číňané a vládne jim císař. Martí oproti předloze tento krátký odstavec rozvíjí a vykresluje císaře jako člověka, který jde v mnohém příkladem: v přestrojení navštěvuje chudé lidi, povídá si zejména se starci a dětmi, otevírá školy a v případě nutnosti osobně vyráží do války. Má však i své stinné stránky: když je mu smutno, opíjí se rýžovým vínem; také neváhá vyhrožovat poddaným, kteří mu neumějí vyhovět. V průběhu pohádky dá přednost umělému slavíkovi z ciziny a pozdě docení kvality slavíka opravdového. Na smrtelné posteli se ale nechá rozplakat zpěvem živého ptáčka a je uzdraven.

I když by se mohlo zdát, že příběh s takto nejednoznačným protagonistou nemá dětem z hlediska morálních hodnot co nabídnout, opak je pravdou. Skrytým hrdinou pohádky je ve

³⁸ Tamtéž, s.131

³⁹ LEDO, s.110

⁴⁰ GUTIÉRREZ J., cit.d., s. 44

skutečnosti slavík, který v sobě spojuje základní vlastnosti blízké Martího koncepci dobrého člověka. Když je mandaríny pozván do paláce, poznamenává, že jeho zpěv zní lépe v přírodě, ale nabídku přijímá. Císaře pak svým zpěvem dojde k slzám, ale nepřeje si žádnou odměnu: „Nepotřebuji zlaté střevíčky, ani červené knoflíky, ani černý baret, protože tu největší odměnu jsem už dostal, když jsem rozplakal císaře.“⁴¹

Císař se však brzy zhlédne v kráse strojku z Japonska, živý slavík je zapomenut a odlétá zpět do lesa. Nezahořkne ale, a když je králi nejhůře, nezištně přiletí a svým zpěvem odežene smrt. Podruhé nepřijímá jakékoli ocenění:

Tú me pagaste ya, emperador, cuando te hice llorar con mi canto: las lágrimas que arranca a las almas de los hombres son el único premio digno del pájaro cantor. Duerme, emperador, duerme: yo cantaré para ti.⁴²

(Už jsi mi zaplatil, císaři, když tě rozplakal můj zpěv: jediná cena hodná zpěvavého ptáka jsou slzy, které tryskají z lidských duší. Spi, císaři, spi, já ti budu zpívat.)

Stejně tak ale odmítá vládcovu prosbu a nezůstává u dvora. Nechce žít v paláci mezi dvořany, ale ve svém přirozeném prostředí. Vysvětluje, že na něj čekají chudí lidé, které nemůže zradit, jakkoli se císařova nabídka zdá lákavá:

Yo no puedo vivir en el palacio, ni fabricar entre los cortesanos mi nido. Yo vendré al árbol que cae a tu ventana, y te cantaré en la noche, para que tengas sueños felices. Te cantaré de los malos y de los buenos, y de los que gozan y de los que sufren. Los pescadores me esperan, emperador, en sus casas pobres de la orilla del mar. El ruiseñor no puede ser infiel a los pescadores.⁴³

(Nemůžu žít v paláci, ani se uhnížit mezi dvořany. Budu se vracet na strom před tvým oknem a v noci ti budu zpívat, aby se ti zdály hezké sny. Budu ti zpívat o zlých i dobrých lidech, o těch, kdo se radují i o těch, kdo trpí. Císaři, čekají na mě rybáři ve svých chudých domcích na břehu moře. Slavík nemůže být nevěrný rybářům.)

Protikladem dobrého člověka jsou pak postavy, které se zajímají jen o sebe a nadto nejsou spokojeny s tím, co mají. Dobrým příkladem je žena jménem Masicas z příběhu *El camarón encantado*, opět převzatého z Laboulayovy sbírky. Jedná se (s drobnými odchylkami) o týž děj, jaký vypráví v našem prostředí dobře známá pohádka *O rybáři a jeho ženě*: žena se dozví o existenci zakleté krevety a trápí svého muže tak dlouho, dokud nedosáhne svého. Její požadavky na kouzelné zvíře však stále rostou, až ji manžel musí napomínat:

⁴¹ LEDO, s.267 „No necesito la chinela de oro, ni el botón colorado, ni el birrete negro, porque ya tengo el premio más grande, que es hacer llorar a un emperador“

⁴² LEDO, s.271

⁴³ LEDO, s.271-272

¡Masicas, tú estás loca! Tira de la cuerda y se reventará. Conténtate, mujer, con lo que tienes, que si no la maga te castigará por ambiciosa.⁴⁴

(Masicas, ty ses snad zbláznila! Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne. Ženo, buď spokojená s tím, co máš, jinak tě kouzelnice za takovou smělost potrestá.)

Manželka si však přeje stále více a více: chce jíst lépe, oblékat se jako měšťanka; později se chce stát princeznou a dokonce královnou. Závěrečné skandální přání však Martí oproti originálu mění: zatímco ve francouzské předloze se chce Masicas stát samotným Bohem, ve španělské verzi touží „kralovat nebi plnému slunci a hvězd a být paní celého světa“.⁴⁵ Za svou nenasytnost je ovšem po zásluze potrestána: kouzelné krevetě dojde trpělivost a rázem je vše jako dřív. Když hamižná žena vidí starou chatrč a manžela v otrhaném oblečení, zemře vzteky.

Nespokojenost s tím, co člověk má, zachycuje Martí i v krátké básni *La perla de la mora*, kde popisuje pozdní lítost Maurky, které se znelíbí cenná perla a hodí ji do moře:

Una mora de Trípoli tenía
Una perla rosada, una gran perla:
Y la echó con desdén al mar un día:
“¡Siempre la misma! ¡Ya me cansa verla!”

Maurka z Tripolisu měla
velkou růžovou perlu:
jednoho dne ji lhostejně hodila do moře:
„Je pořád stejná! Už se na ni nemůžu dívat!“

Pocos años después, junto a la roca
De Trípoli... ¡la gente llora al verla!
Así le dice al mar la mora loca:
“¡Oh mar! ¡oh mar! ¡devuélveme mi perla!”⁴⁶

Po několika letech, u skály
v Tripolisu... lidé při pohledu na ni pláčou!
Bláznivá Maurka říká moři:
Ach moře! ach moře! vrať mi moji perlu!

⁴⁴ LEDO, s.208

⁴⁵ LEDO, s.211

„reinar en el cielo donde están los soles y las estrellas, y ser dueña del mundo“

⁴⁶ LEDO, s.159

2.2.2 Kritické myšlení a zvědavost

Ačkoli jsou výše uváděné morální hodnoty pro Martího koncept dobrého člověka klíčové, za opravdu podstatnou a od „ideálního dítěte“ neoddělitelnou vlastnost považuje zvědavost spolu se schopností kriticky myslet a nepřejímat slepě názory druhých. Jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole, kritizoval spisovatel v mnoha člancích a projevech zastaralý školský systém své doby: důraz na memorování a objem znalostí nevyužitelných v běžném životě považoval za zbytečný. Školu si představoval spíše jako místo, kde bude dítě nejen vzděláváno, ale také vychovááno a vedeno k dobrému chování a vlastnímu úsudku:

Hombres vivos, hombres directos, hombres independientes, hombres amantes, – eso han de hacer las escuelas, que ahora no hacen eso.⁴⁷

(Lidé živí, přímí, nezávislí a milující – takoví by měli vycházet ze škol, což se nyní neděje.)

Není tedy divu, že i ve svém časopise vyzdvihuje nutnost kritického myšlení jako nedílnou součást dobrého a užitečného života. Již v prvním článku prvního dílu (*Tres héroes*) malým čtenářům vysvětluje, že dobrý člověk má zkoumat své vlastní jednání a zajímat se o okolní dění:

El niño, desde que puede pensar, debe pensar en todo lo que ve, debe padecer por todos los que no pueden vivir con honradez, debe trabajar por que puedan ser honrados todos los hombres, y debe ser un hombre honrado. El niño que no piensa en lo que sucede a su alrededor, y se contenta con vivir, sin saber si vive honradamente, es como un hombre que vive del trabajo de un bribón, y está en camino de ser bribón.⁴⁸

(Jen co dítě pobere rozum, mělo by přemýšlet o všem, co vidí, mělo by trpět za všechny, kteří nemohou žít poctivě, mělo by pracovat na tom, aby všichni lidé mohli být čestní, a mělo by být poctivým člověkem. Dítě, které nepřemýšlí o tom, co se děje kolem něj, a spokojí se s životem, aniž by vědělo, zda žije poctivě, je jako člověk, jenž se přiživuje na práci darebáka, a sám se darebákem stává.)

Pokud však člověk vlastním přemýšlením dojde k názorům, které považuje za pravdivé, musí zůstat pokorný a má se vyvarovat vnucování „své pravdy“ ostatním. Před takovým přístupem varuje Martí ve článku *Un paseo por la tierra de los anamitas*, jež uvádí příběhem o čtyřech slepících, kteří se rozhodli putovat za mocným rádžou a zjistit, jak vypadá slon. Rádža je uvítá a kladně hodnotí jejich touhu po poznání:

⁴⁷ MARTÍ J., ÁLVAREZ TABÍO P., cit.d., s.154

⁴⁸ LEDO, s.87

Los ciegos son santos – dijo el rajá – los hombres que desean saber son santos: los hombres deben aprenderlo todo por sí mismo, y no creer sin preguntar, ni hablar sin entender, ni pensar como esclavos lo que les mandan pensar otros; vayan los cuatro ciegos a ver con sus manos el elefante manso.⁴⁹

(„Slepci jsou svatí,“ řekl rádža, „lidé, kteří touží po poznání, jsou svatí: lidé by se měli vše naučit sami a nevěřit ničemu, aniž by se ptali, ani o ničem mluvit bez porozumění, ani si otrocky myslet to, co jim nařizují myslet si ostatní: jen ať si jdou čtyři slepci ohmatat krotkého slona.“)

Protože však slepci nevidí, každý z nich začne slona ohmatávat z jiné strany. Jeden chytne slona za nohu a usuzuje, že je velký a kulatý jako věž; druhý obejmě chobot a tvrdí, že slon vypadá jako trychtýř. Jiný ani ke slonu nedojde a pevně se drží vědra s krmením. Martí navazuje delším odstavcem, ve kterém ke slepcům připodobňuje každého, kdo si myslí, že jeho názor je jediný správný. Dodává, že je důležité seznámit se se vším, co si mysleli a co vykonali lidé v minulosti, protože jedině všestranně vzdělaný člověk je schopen přiblížit se pravdě.

Podporu přirozené dětské zvědavosti vnímal tvůrce *La Edad de Oro* jako jednu z priorit svého díla pro děti. Hned v úvodníku prvního dílu dává dětem prostor pro dotazy a náměty:

Para los niños trabajamos, porque los niños son los que saben querer, porque los niños son la esperanza del mundo. Y queremos que nos quieran, y nos vean como cosa de su corazón.

Cuando un niño quiera saber algo que no esté en *La Edad de Oro*, escribanos como si nos hubiera conocido siempre, que nosotros le contestaremos. No importa que la carta venga con faltas de ortografía. Lo que importa es que el niño quiera saber.⁵⁰

(Pracujeme pro děti, protože děti umí milovat, protože děti jsou nadějí světa. A chceme, aby nás měly rády a abychom byli blízcí jejich srdcím.

Kdykoli se budou chtít děti o něčem dozvědět, ať nám napíší, jako by nás znaly odjakživa. Pravopisné chyby v dopise nevadí. Důležité je, že jsou děti zvědavé.)

Důležité je zejména povzbuzení dětí, aby se nebály zasílat i „nedokonalé“ dopisy, protože jde zejména o obsah a touhu dozvědět se něco nového. Martí zároveň plánoval vyhlašovat každých šest měsíců soutěž o nejlepší text zasláný do redakce, přičemž vítěz měl být odměněn knihami a deseti výtisky čísla, ve kterém se jeho dílo publikuje. Zdůrazňoval přitom, že aby dítě dobře psalo, musí být dobře seznámeno s tématem. Soutěž tak měla podporovat rozvoj dětí jak v oblasti myšlení, tak vyjadřování:

Así queremos que los niños de América sean: hombres que digan lo que piensan, y lo digan bien: hombres elocuentes y sinceros.⁵¹

⁴⁹ LEDO, s.229-230

⁵⁰ LEDO, s.84

⁵¹ LEDO, s.84

(Takové chceme americké děti: chceme lidi, kteří říkají, co si myslí, a říkají to dobře: lidi výřečné a upřímné.)

Zvídavost a bystrost jako cestu k úspěchu pak velmi dobře ilustruje již zmiňovaná pohádka *Meñique*. Ačkoli je hlavní hrdina pro svůj malý vzrůst všemi považován za neschopného, získá princeznu i královský trůn právě díky svému osobnímu nasazení. Ke splnění všech uložených úkolů mu sice pomůžou kouzelné předměty (začarovaná sekyra, krumpáč a kouzelný oříšek, ze kterého tryská voda), získá je ale neustálou snahou dozvědět se víc o svém okolí. Když jej zajímá, proč dřevorubci kácejí stromy a kameníci lámou skálu, rozhodne se zjistit odpověď sám a dostane se až ke kouzelnému rýči a sekeře. Oříšek získá tak, že se vydá proti proudu potoka, aby prozkoumal, odkud se bere voda. Nespokojuje se s polovičatými odpověďmi, které mu dávají jeho starší bratři, ale svým aktivním přístupem se dočká odměny.

Přichází však moment, kdy nepomáhají ani kouzelné předměty: po vykopání studny a pokácení stromu musí hrdina přemoci zlého obra a odpovědět na hádanky, které mu pokládá princezna. Zde se Meñique musí spolehnout na vlastní pohotovost a nakonec obstojí. V článku shrnujícím celé číslo časopisu pak Martí připojuje krátké zamyšlení nad důležitostí poznání a zdůrazňuje, že Meñique neobstál jako jediný kvůli fyzické síle, ale díky důvtipu a zvědavosti:

Antes todo se hacía con los puños: ahora la fuerza está en el saber, más que en los puñetazos; aunque es bueno aprender a defenderse, porque siempre hay gente bestial en el mundo, y porque la fuerza da salud, y porque se ha de estar pronto a pelear, para cuando un pueblo ladrón quiera venir a robarnos nuestro pueblo. Para eso es bueno ser fuerte de cuerpo; pero para lo demás de la vida, la fuerza está en saber mucho, como dice Meñique.⁵²

(Dříve se všechno vyřizovalo pěstmi: dnes je síla více ve vědění, než v ranách pěstí; ačkoli je dobré naučit se bránit, neboť na světě se vždy najdou krutí lidé, a protože síla přináší zdraví, a jelikož musíme být připraveni bojovat, kdyby nám chtěl nějaký zlodějský národ ukrást naši zemi. Proto je dobré mít silné tělo, ale pro všechno ostatní v životě spočívá síla v tom, vědět hodně, jako nám říká Meñique.)

Aby však děti nezůstaly jen u pohádkových postav a mohly napodobovat hrdiny v každodenní realitě, píše Martí i vlastní příběhy představující běžné děti, které se v určité situaci zachovají příkladně. Spisovatel z nich činí postavy rovné pohádkovým hrdinům a ukazuje, že pravé hrdinství spočívá v čestném a dobrém jednání. Tyto texty budou podrobně analyzovány v dalších kapitolách, přesto je namístě již zde stručně zmínit příběh *Bebé y el señor don Pomposo*, ve kterém je protagonista vypravěčem chválen právě pro kombinaci zvědavosti a přemýšlení o svém okolí, které vede k péči o druhé. Chlapec nazývaný Bebé je popisován

⁵² LEDO, s.137

jako velmi zvědavé dítě, které „kdykoli vidí svoji maminku, obejmě ji ručkou okolo pasu nebo se posadí vedle ní na stoličku, aby mu vyprávěla...“.⁵³

Často je také zmiňováno, že Bebé „velmi přemýšlí“; přemýšlení ovšem pro chlapce znamená spíše zájem o lidi okolo sebe než intelektuální aktivitu. Přemítá tak o své mamince, jež trpí kašlem, a pláče pokaždé, když jí není dobře. Nenechává jej však chladným ani pohled na slepce a chudé děti, které potkává při cestě v Paříži, ačkoli by je dost dobře mohl přehlédnout jako obyvatele cizí země, jejichž životy se jej netýkají. Přemýšlí nad nespravedlivým jednáním, které vidí u svého hostitele dona Pomposa, a rozhoduje se je odčinit dobrým skutkem.

Jakkoli Martí podporuje zvědavost i hravost, připomíná zároveň dětem, že i ty nejlepší vlastnosti se mají projevovat umírněně. V pohádce *Nené traviesa* představuje malým čtenářům děvčátko, které popustí uzdu své zvědavosti: Nené se rozhodne prozkoumat velkou knihu, na kterou jí tatínek zakázal sahat. Když si v knize čtou spolu, otec jí vše vysvětluje a napomáhá její přirozené touze dozvídat se nové věci. Jen co je však holčička o samotě, rozhodne se pokračovat ve vzdělávání sama a vydává se do pokoje, kde kniha leží. Martí zde ukazuje, že k malému neštěstí lze dojít několika zdánlivě nevinnými kroky. Nené si napřed knihu jen zdálky prohlíží, protože dobře ví, že si v ní bez tatínka číst nesmí. Když však vidí nahou postavu, rychle stránku otočí, jelikož jí otec říkal, že na nahé lidi se děti dívat nemají. Rychlým pohybem nechtěně list natrhne, a to ji podnítlí k dalšímu prohlížení. Zvířata, která vypadají jako živá, ji strhnou ke hře a potrhá několik dalších stránek. Ze zábavy ji vyruší až otcův příchod a pozdní lítost nad tím, co způsobila: kniha byla pouze vypůjčená a tatínek bude muset pracovat celý rok, aby škodu zaplatil.

2.2.3 Soucit s druhými a nezištnost

„Jednej jako já: každý den mým jménem vykonej něco dobrého.“⁵⁴, píše Martí v jednom z mnoha dopisů své malé adoptivní dceři. Podobný apel se objevuje již o několik let dříve právě v časopise *La Edad de Oro*: když se dětem omlouvá, že se do nového čísla nevešel slibovaný příběh, využívá příležitosti a vybízí k solidaritě s druhými.

⁵³ LEDO, s.133, „cada vez que ve a su mamá, le echa el bracito por la cintura, o se le sienta al lado en la banquetta, a que le cuente...“

⁵⁴ MARTÍ J., *Cartas a María Mantilla*, s.58, „Haz tú como yo: haz algo bueno cada día en nombre mío“

¿No les ofreció [La Edad de Oro] la “Historia de la Cuchara, el Tenedor y el Cuchillo” para este número? Pues no cupo. Ni otras muchas cosas más que les tenía escritas. Así es la vida, que no cabe en ella todo el bien que pudiera uno hacer. Los niños debían juntarse una vez por lo menos a la semana, para ver a quien podían hacerle algún bien, todos juntos.⁵⁵

(Neslíbili jsme vám v tomto čísle „Příběh o lžici, vidličce a noži“? Už se nevešel. Ani spousta dalších věcí, které jsme měli napsané. Tak je to i v životě, že se do něj nevejde všechno dobré, co by člověk mohl vykonat. Děti by se měly scházet aspoň jednou týdně, aby se zamyslely, pro koho by společně mohly udělat něco dobrého.)

Jak již bylo nastíněno, autor se snaží vést malé čtenáře k samostatnému myšlení, které ovšem nutně přesahuje intelektuální rozměr: Martího termín „pensar“ v mnoha případech zahrnuje i starost a péči o své okolí, spjatou se solidárním a nezištným jednáním. A pokud se děti rozhodnou pomáhat a být prospěšné, nemají se svými činy chlubit a čekat odměnu, protože se jedná o přirozené skutky vlastní dobremu člověku. Naopak by se měly stydět, pokud takto nejednají:

Las cosas buenas se deben hacer sin llamar al universo para que lo vea a uno pasar. Se es bueno porque sí; y porque allá dentro se siente como un gusto cuando se ha hecho un bien, o se ha dicho algo útil a los demás. Eso es mejor que ser príncipe: ser útil. Los niños debían echarse a llorar, cuando ha pasado el día sin que aprendan algo nuevo, sin que sirvan de algo.⁵⁶

(Dobré věci se mají dělat, aniž by je člověk vyhlašoval do celého světa. Člověk je dobrý, protože takový má být, a protože se vevnitř cítí tak nějak dobře, když vykonal něco dobrého, nebo řekl něco užitečného ostatním. To je lepší, než být princem: být prospěšný. Děti by se měly rozplakat vždy, když uplyne den, aniž by se něco nového naučily a k něčemu byly užitečné.)

Již zmiňovaný hrdina Bebé slouží jako příklad hodný následování. Nezůstává u přemítání o nemocné mamince a chudých dětech, ale sám se rozhoduje napravovat křivdy ve svém okolí. S matkou a chudým bratrancem Raúlem se vydává do Paříže, kde navštíví mamincina bohatého strýce dona Pomposa. Sám Bebé by mohl být s průběhem návštěvy spokojený: don Pomposo se jeho i maminky na vše vyptává, a dokonce chlapci věnuje drahou hračku – zlatou napodobeninu šavle. Bebé je však setkáním znechucen. Strýc totiž bratrance Raúla ani nepozdraví a vůbec se o něj nezajímá. Poté, co dostane šavli a vidí Raúlův smutný pohled, se Bebé rozhodne aspoň trochu odčinit strýcovo chování: v noci šavličku položí na bratrancův polštář a těší se, až se Raúl s novým dárkem probudí.

Jsou-li děti solidární a nezištné, přičítají se většinou zásluhy rodičům a jejich dobré výchově. Martí však ve svém časopise představuje i opačný pohled – tedy situaci, ve které dítě

⁵⁵ LEDO, s.182

⁵⁶ LEDO, s.228

jde příkladem vlastním rodičům. V básni *Los zapaticos de rosa*, věnované Marii Mantille⁵⁷, představuje holčičku jménem Pilar, která se s maminkou vydává na pláž. Chvíli si hraje a pozoruje dění okolo sebe, ale všichni jí připadají moc vážní, a proto začne žebrotit, aby si mohla jít sama hrát na břeh, kde si hrají i chudé děti. Matka jí to dovolí pod podmínkou, že si nesmí zamáčet své růžové botičky. Když se pak Pilar se západem slunce vrací se sklopenou hlavou a bez bot, schyluje se k velkému hubování. Zasáhne však chudá žena, která vysvětlí, že Pilar boty věnovala její vážně nemocné dcerce. Chtěla si s ní hrát, ale všimla si, že je holčička bez bot a má studené nohy, proto jí darovala svoje. Dojatá maminka pak ženě dá i svou kabelku a podrobně se na nemocné dítě vyptává.

Protikladem dětí starajících se o své okolí je pak záporná postava ze světa dospělých: strýc don Pomposo, se kterým se setkává Bebé při své návštěvě Paříže. Těžko soudit, jaký je ve skutečnosti – celá návštěva je popisována Bebého úhlem pohledu – v chlapcových očích však jde o mimořádně odporného člověka, jehož nabubřelost jej uráží. Už jen titul *señor don Pomposo*, kterým je strýc během celého příběhu nazýván, svědčí o jeho neskromnosti. Je ubytovaný v drahém hotelu a k Bebému se chová jako k malému dospělému. Dokonce s jeho matkou mluví velmi nadutě:

¡Y a mamá no la dejaba mover, y le ponía un cojín detrás de la espalda, y le puso una banqueta en los pies, y le hablaba como dicen que les hablan a las reinas! Bebé se acuerda de lo que dice el criado viejito, que la gente le habla así a mamá, porque mamá es muy rica, y que a mamá no le gusta eso, porque mamá es buena.⁵⁸

(A mamince nedovolil ani se pohnout, a dával jí za záda polštář, a pod nohy jí dal stoličku, a mluvil s ní, jako se prý mluví s královnami! Bebé si vzpomíná na to, co říká starý sluha, že lidé tak mluví s maminkou, jelikož je velmi bohatá, a že mamince se to nelíbí, protože je hodná.)

O chudého bratrance Raúla don Pomposo ani nezavadí pohledem, jelikož chlapec pochází z nižší společenské vrstvy. Vrchol všeho pak přijde, když dá strýc Bebému zlatou šavli v domnění, že si tím získá jeho přízeň. Zdůrazňuje, že se jedná o velmi drahou hračku: „stojí mnoho peněz, Bebé: to proto, abys měl svého strýčka moc rád.“⁵⁹ Ve skutečnosti je však zřejmé, že ani Bebé, ani jeho matka, ani Raúl jej nezajímají a na jejich návštěvu nejspíš zapomene jen co odejdou.

⁵⁷ V záhlaví básně je uvedeno věnování *A mademoiselle Marie: José Martí*. Srov. GIL MOLINA, Ricardo et al. El humanismo de Martí. *La Edad de Oro*. Universidad de Matanzas, 2019, s.11 [online]. Dostupné z: <http://monografias.umcc.cu/monos19.htm>

⁵⁸ LEDO, s.134

⁵⁹ LEDO, s.135, „esto cuesta mucho dinero, Bebé: esto es para que quieras mucho a tu tío“

2.3 Rovnost a důstojnost všech lidí

Úsilí poukázat na skutečnost, že všichni lidé jsou si rovni bez ohledu na původ, majetek, zásluhy nebo společenský statut, lze nalézt v nejrůznějších článcích a projevech napříč Martího tvorbou. Otázka rovnosti a vrozené důstojnosti lidí je nepřímou přítomná v mnoha již zmíněných příbězích (sociální nerovnost, se kterou se setkávají Bebé a Pilar; vypínavost rybářovy ženy Masicas či diskriminace, se kterou se pro svůj věk musí potýkat Meñique), přesto je namístě věnovat tomuto tématu větší pozornost. Martí v *La Edad de Oro* představuje dvě úrovně rovnocennosti: požaduje rovnost jak mezi jednotlivci, tak mezi národy. Zmiňuje i okolnosti, které brání tomu, aby všichni lidé měli stejné podmínky a příležitosti. Ukazuje proto na různé schopnosti a jedinečnost každého člověka, rozdíly mezi chudými a bohatými, rasismus či na rozdíl v přístupu k mužům a ženám.

2.3.1 Rovnost a důstojnost jednotlivců

Důraz na stejné příležitosti a skutečnost, že pravým hrdinou může být i ten, od koho úspěch nikdo nečeká, je zřetelný v již opakovaně citovaném příběhu *Meñique*. Tuto pohádku pak doplňuje bezprostředně navazující bajka s názvem *Cada uno a su oficio*, která je překladem básně *The Fable* Ralpha Walda Emersona⁶⁰ a již přeložil pro svoji sbírku *Fábulas y verdades* i kolumbijský spisovatel Rafael Pombo.⁶¹ Krátká báseň začíná sporem, ve kterém se hora vysmívá veverka, že je příliš malá. Veverka ale hoře vysvětluje, že to vůbec není na škodu: každý má v životě jiný úkol a jiné talenty, které se navzájem doplňují. Uznává, že není dostatečně velká na to, aby nesla na zádech stromy. Zároveň však konstatuje, že hora by přes veškerou svoji snahu nezvládla louskat ořechy, protože její velikost by jen překážela. Poznatky o existenci různých talentů a schopností pak Martí dále rozvíjí v článku *Músicos, poetas y pintores*, kde zmiňuje „zázračné děti“, ze kterých vyrostli mimořádní hudebníci, umělci či spisovatelé. Neopomene zdůraznit, že výjimečnost v dětském věku není jedinou cestou k úspěchu: na závěr vyjmenovává umělce, kteří jako děti nikterak nevynikali a vysvětluje, že i

⁶⁰ EMERSON, Ralph Waldo. Fable Poem. *Emerson Central*, 2022 [online]. Dostupné z: <https://emersoncentral.com/texts/poems/fable/>

⁶¹ viz POMBO, Rafael. *Fábulas y verdades*. Bogotá: Imprenta nacional, 1916, s.39-40 [online]. Dostupné z: <https://archive.org/details/fabulasyverdade00pombgoog/page/n3/mode/2up>

sebenadanější člověk může zůstat průměrným, pokud se spolehne jen na svůj talent a nebude jej dále rozvíjet pílí a disciplínou.

Sociální nerovnost mezi jednotlivými společenskými vrstvami je pro Martího odrazovým můstkem k dalším úvahám. Na příkladu Pilar a Bebého, kteří nezištně darují své věci, malým čtenářům představuje rozdíl mezi chudými a bohatými a ukazuje, že i děti se mohou snažit o nápravu tohoto všudypřítomného problému. Zároveň ale připomíná, že i přes všechny rozdíly jsou si všichni lidé rovni v těch nejnítěrnějších pocitech – v radosti, utrpení či v lásce. Báseň *Los dos príncipes*, adaptace veršů *The prince is dead* severoamerické spisovatelky Helent Hunt Jackson⁶², vypráví o velkém truchlení v královském paláci: zemřel princ, královští rodiče nejsou k utišení, celý dvůr pláče, a dokonce ani koně nechtějí ze zármutku jíst. V tu samou dobu kdesi v horách pastýř kope svému zesnulému dítěti hrob. Místo truchlících dvořanů a koní vidíme jen pár ovcí a psa, žal obou rodin je ale naprosto stejný. Martí se snaží dětem vysvětlit, že přes všechno bohatství a moc jsou si všichni lidé tváří v tvář utrpení rovni.

Ačkoli se zdají rozdíly mezi více a méně majetnými na první pohled zřejmé, varuje Martí před povrchností. Lidská bytost je mnohem více než výčet jmění a společenské prestiže. Z tohoto důvodu nabízí dětem v již analyzovaném článku *Cuentos de elefantes* podnět k zamyšlení: popisu slonů žijících v Asii a Africe využívá k připomenutí, že není správné soudit podle mělkých a povrchních kritérií, neboť mnohem důležitější je opravdová povaha člověka:

(...) ya no son velludos, como los de Siberia, sino que apenas tienen pelos por los rincones de su piel blanda y arrugada, que da miedo de veras, por la mucha fealdad, cuando lo cierto es que con el elefante sucede como con las gentes del mundo, que porque tienen hermosura de cara y de cuerpo las cree uno de alma hermosa, sin ver que eso es como los jarrones finos, que no tienen nada dentro, y una vez pueden tener olores preciosos, y otras peste, y otras polvo.⁶³

(... už nejsou srstnatí jako ti ze Sibíře, ale mají sotva pár chlupů v záhybech své měkké a vrásčité kůže, která svou ošklivostí nahání strach, ačkoli je pravda, že se slony je to stejné jako s lidmi na celém světě, o kterých si člověk myslí, že pro krásu tváře a těla mají i krásnou duši, aniž by viděl, že jsou jako ozdobné vázy, které jsou vevnitř prázdné, a v některých se skrývá nádherná vůně, v jiných zápach, a v jiných prach.)

Na ukvapené posuzování druhých na základě jejich vzhledu upozorňuje autor i ve článku *El paseo por la tierra de los anamitas*, který bude podrobněji zmíněn později.

⁶² HUNT JACKSON, Helen. *Verses*. Boston: James R. Osgood and Company, 1871, s.21-22 [online]. Dostupné z: <https://archive.org/details/versesjack00jack>

⁶³ LEDO, s.257

Vysvětluje, že ačkoli Annamité mohou latinskoamerickým dětem připadat „oškliví“, v jejich očích jsou odlišně vypadající lidé stejně nevzhlední:

No nos parecen de cuerpo hermoso, ni nosotros les parecemos hermosos a ellos; dicen que es un pecado cortarse el pelo, porque la Naturaleza nos dio pelo largo, y es un presumido el que se crea más sabio que la Naturaleza (...) ⁶⁴

(Nezdá se nám, že by měli krásné tělo, ale ani my jim nepřipadáme krásní; říkají, že je hřích stříhat si vlasy, poněvadž Příroda nám je dala dlouhé, a kdo si myslí, že je moudřejší než Příroda, je domýšlivec.)

Martího idea jednotné společnosti a dobrého člověka ostře kolidovala s rasismem a třenicemi přítomnými v Hispánské Americe: otázka práv Indiánů a černochů byla široce diskutována napříč všemi státy. Před upřednostňováním té či oné rasy varoval již ve článku *Mi raza* z roku 1893:

El hombre no tiene ningún derecho especial porque pertenezca a una raza o a otra: dígase hombre, y ya se dicen todos los derechos. El negro, por negro, no es inferior ni superior a ningún otro hombre; peca por redundante el blanco que dice: “Mi raza”; peca por redundante el negro que dice: “Mi raza”. Todo lo que divide a los hombres, todo lo que especifica, aparta o acorrala es un pecado contra la humanidad. ⁶⁵

(Člověk nemá žádné zvláštní právo pro přináležitost k té či oné rase: řekne se člověk a znamená to všechna práva. Černoch není lepší nebo horší než jakýkoli jiný člověk jen proto, že je černoch; když běloch či černoch řeknou „moje rasa“, je to zbytečné. Vše, co lidi rozděluje, vše, co odlišuje, oddaluje nebo zahání do kouta, je hřích proti lidskosti.)

V časopise *La Edad de Oro* proto představuje zejména „druhou tvář“ Indiánů a přibližuje čtenářům jejich historii a kulturu. Nepíše ale o nich shovívavě a paternalisticky, ani se nepokouší domorodá etnika idealizovat a navozovat představu „ušlechtilého divocha“. V článku *Las ruinas indias*, který bude zmíněn později, jednoduše popisuje jejich dějiny a obyčeje a neustále zdůrazňuje, že jsou si všichni rovni. V pojednání o Bartolomé de Las Casas poukazuje na utrpení Indiánů během *conquisty* a kolonie a podotýká, že jednání španělských dobyvatelů bylo neomluvitelné, ačkoli je mnozí ospravedlňovali.

Dobrým případem malého hrdiny, který se snaží zahlazovat nerovnosti, je holčička jménem Piedad z Martího vlastní pohádky *La muñeca negra*. Její černá panenka Leonor je zároveň nejlepší kamarádkou a důvěrnicí, ačkoli je již kvůli častému hraní odřená a ošklivá. V

⁶⁴ LEDO, s.230-231

⁶⁵ MARTÍ, José. *Claves del pensamiento martiano: ensayos políticos, sociales y literarios*, ed. Luis Rafael y Ángel Esteban. Madrid: Verbum, 2013. ISBN 978-84-7962-903-8, s.187

dívčinně přístupu k panence se odráží příkladné chování, které by si Martí přál pro každé dítě, včetně faktu, že Piedad nezáleží na vzhledu a povrchních vlastnostech:

Yo te digo, Leonor, que aquí pasa algo. Dímelo tú, Leonor, tú que estuviste ayer en el cuarto de mamá, cuando yo fui a paseo. ¡Mamá mala, que no te dejé ir conmigo, porque dice que te he puesto muy fea con tantos besos, y que no tienes pelo, porque te he peinado mucho! La verdad, Leonor; tú no tienes mucho pelo; pero yo te quiero así, sin pelo, Leonor; tus ojos son los que quiero yo, porque con los ojos me dices que me quieres; te quiero mucho, porque no te quieren: ¡a ver! ¡sentada aquí en mis rodillas, que te quiero peinar!⁶⁶

(Říkám ti, Leonor, že tady se něco děje. Řekni mi to ty, Leonor, ty jsi byla včera v maminčině pokoji, když jsem šla na procházku. Maminka je zlá, nedovolila ti jít se mnou, poněvadž říká, že jsi od všech pusinek moc ošklivá, a že nemáš žádné vlasy, protože jsem tě moc česala! Leonor, ty opravdu nemáš moc vlasů, ale já tě mám ráda takhle, bez vlasů; mám ráda tvoje oči, protože mi očima říkáš, že mě máš ráda; mám tě moc ráda, jelikož ostatní tě rádi nemají: honem ke mně na klín, chci tě učesat!)

Když Piedad slaví osmé narozeniny, dostane od rodičů krásnou porcelánovou panenku s hedvábnými šaty. Chvíli si s ní hraje, ale ani krásný vzhled hračky ji nepřesvědčí: tituluje ji „señora muñeca“, vyká jí a stěžuje si, že s ní panenka „nemluví“. Celé odpoledne pak netrpělivě čeká, až bude večer a bude se moci vrátit ke své černé panence, kterou nemohla vzít s sebou do pokoje, protože ostatním připadá příliš ošklivá. Se soumrakem jí pak přinese kytičku sedmikrásek a svěřuje se jí se zážitky z narozeninového dne. Mluví s ní jako s živým člověkem a utěšuje ji, že na ni kvůli novému dárku nezapomněla:

Ven, pobrecita, ven, que esos malos te dejaron aquí sola: tú no estás fea, no, aunque no tengas más que una trenza: la fea es ésa, la que han traído hoy, la de los ojos que no hablan: dime, Leonor, dime, ¿tú pensaste en mí?: mira el ramo que te traje, un ramo de nomeolvides, de los más lindos del jardín: ¡así, en el pecho! ¡ésta es mi muñeca linda! ¿y no has llorado? ¡te dejaron tan sola! ¡no me mires así, porque voy a llorar yo! ¡no, tú no tienes frío! ¡aquí conmigo, en mi almohada, verás cómo te calientas! ¡y me quitaron, para que no me hiciera daño, el dulce que te traía! ¡así, así, bien arropadita! ¡a ver, mi beso, antes de dormirte! ¡ahora la lámpara baja! ¡y a dormir, abrazadas las dos! ¡te quiero, porque no te quieren!⁶⁷

(Pojď sem, chudinko, pojď, ti zlí tě tu nechali samotnou: nejsi ošklivá, i když máš jen jeden copánek: ošklivá je ta druhá, kterou přinesli dneska, a která má oči co nemluví: řekni, Leonor, řekni, myslela jsi na mě? podívej se na kytičku, kterou jsem ti přinesla, kytičku pomněnek, ty nejhezčí z celé zahrady: šup s ní na zástěrku! takhle krásná je moje panenka! a neplakala jsi? nechali tě úplně samotnou! nedívej se na mě tak, nebo se rozpláču! ne, není ti zima! honem ke mně na polštář, uvidíš, jak se zahřeješ! a to mi vzali, abych si neublížila, bonbón, který jsem ti chtěla přinést! tak, hezky se zachumlej! pojď sem, ještě pusu na dobrou noc! teď zhasneme a rychle spát, a přitulíme se k sobě! mám tě ráda, protože ostatní tě rádi nemají!)

⁶⁶ LEDO, s.249

⁶⁷ LEDO, s.252-253, zdůraznění vlastní

Další oblastí, kterou se Martí v časopise zabývá, je otázka rovnosti mužů a žen, respektive chlapců a dívek. Již v dřívějších letech se autor zajímal o vzdělávání žen v Severní Americe a tomuto tématu věnoval mnoho článků v nejrůznějších periodikách, přičemž zastával právo žen na vzdělání. V článku pro venezuelské noviny *La Opinión Nacional* z roku 1882 například poukazuje na stejné intelektuální schopnosti obou pohlaví:

Ni es verdad, a lo que dicen maestros y observadores, que sea cosa probada la flaqueza de la mente femenil para llevar en sí hondas cosas de artes, leyes, y ciencias.⁶⁸

(Stejně tak říkají učitelé a pozorovatelé, že není dokázané, že by byla ženská mysl příliš slabá na to, uchovávat hluboké myšlenky o umění, právu a vědě.)

Podobně pak v dopise povzbuzuje svou adoptivní dceru Maríi Mantillu, aby se nebála být nezávislá a mít vlastní názor:

Y mi hijita ¿qué hace, allá en el Norte, tan lejos? (...) ¿Se prepara a la vida, al trabajo virtuoso e independiente de la vida, para ser igual o superior a los que vengan luego, cuando sea mujer, a hablarle de amores, - a llevársela a lo desconocido, o a la desgracia, con el engaño de unas cuantas palabras simpáticas, o de una figura simpática? ¿Piensa en el trabajo, libre y virtuoso, para que la deseen los hombres buenos, para que la respeten los malos, y para no tener que vender la libertad de su corazón y su hermosura por la mesa y por el vestido?⁶⁹

(A co dělá moje dceruška tam na dalekém Severu? (...) Připravuje se na život, na poctivou a nezávislou práci, aby byla stejná či lepší než ti, co přijdou, až se stane ženou, a začnou jí vyznávat lásku – a budou si ji chtít odvést do neznáma nebo do bídy pod přetvářkou pár hezkých slov či pěkné postavy? Přemýšlí o poctivé a svobodné práci, aby po ní toužili dobří muži, aby si jí vážili zlí, a aby nemusela vyměnit svou krásu a svobodné srdce za jídlo a šaty?)

I v *La Edad de Oro* pak Martí upozorňuje, že je časopis určený jak pro chlapce, tak pro děvčata. Rozlišuje nicméně mezi účelem, pro který děti články čtou: chlapci proto, aby z nich byli dobří muži; dívky proto, aby měly čím obveselovat návštěvy:

Este periódico se publica para conversar una vez al mes, como buenos amigos, con los caballeros de mañana, y con las madres de mañana; para contarles a las niñas cuentos lindos con que entretener a sus visitas y jugar con sus muñecas; y para decirles a los niños lo que deben saber para ser de veras hombres.⁷⁰

(Tento časopis vydáváme, abychom si jednou měsíčně jako dobří přátelé povídali s budoucími džentlmeny a budoucími maminkami; holčičkám budeme vyprávět hezké příběhy pro pobavení návštěv a hraní s panenkami; a chlapcům řekneme vše, co musí vědět, aby byli pravými muži.)

⁶⁸ MARTÍ, ÁLVAREZ TABÍO, cit.d., s.177

⁶⁹ MARTÍ, *Cartas a María Mantilla*, s.67-68

⁷⁰ LEDO, s.83

Las niñas deben saber lo mismo que los niños, para poder hablar con ellos como amigos cuando vayan creciendo; como que es una pena que el hombre tenga que salir de su casa a buscar con quien hablar, porque las mujeres de la casa no sepan contarle más que de diversiones y de modas.⁷¹

(Dívky by měly vědět tolik co chlapci, aby s nimi mohly mluvit jako přátelé, když vyrůstají; poněvadž je škoda, když musí muž odcházet z domu, aby si měl s kým promluvit, protože ženy v domácnosti s ním neumí mluvit o ničem jiném než o kratochvích a módě.)

Proč by však měly dívky studovat a neustále se vzdělávat, když všechno jejich úsilí bude později sloužit pouze k oživení společenské konverzace a k doprovázení mužů na jejich životní cestě? Možné řešení je v dobovém kontextu: už tvrzení, že děvčata mají vědět tolik, co chlapci, je pro hispanoamerickou realitu devatenáctého století dost neobvyklé. Je pravděpodobné, že by Martí v danou dobu nemohl úplnou rovnoprávnost pohlaví navrhnout ani v novinovém komentáři, natožpak v časopise pro děti.⁷²

2.3.2 Rovnost národů

Jsou-li si všichni lidé na světě rovni, není důvod se domnívat, že by jedna země mohla být nadřazenější jiné. I přes rozdíly ve vyspělosti a rozvoji jsou všechny národy nositeli jedinečné kultury a hodnot. Proto Martí v *La Edad de Oro* dětem poskytuje zajímavé informace o Evropě, Africe, Asii i Americe, díky kterým se mohou zorientovat ve světovém uspořádání a dozvědět se více o jim neznámých a nedostupných místech. Kromě důležitých poznámek o historii nešetří aktualitami: důkazem je například zmínka o výpravách Davida Livingstona a Henryho Stanleje v článku *Cuentos de elefantes* či mnoho stran věnovaných Světové výstavě v Paříži, která probíhala v roce vydání časopisu. Ángel Esteban pak v úvodní studii k *La Edad de Oro* upozorňuje, že Martího články obsahují dva způsoby srovnávání národů. Vyděluje tzv. *synchronní* rovnost (jedná se o články, které porovnávají různá místa ve stejné době) a rovnost *diachronní* (tedy srovnávání různých dob a epoch).⁷³

Dobрым příkladem je rozsáhlý článek *La historia del hombre, contada por sus casas*, který se objevuje ve druhém čísle časopisu. Autor zde vyjmenovává důležité civilizace

⁷¹ LEDO, s.84

⁷² srov. NARANJO PAMPILLO, José Antonio et al. Lo instructivo y lo educativo: unidad insoluble en “La Edad de Oro”. *Mendive. Revista de educación*, 2010, vol. 8, núm. 2, s. 115 [online]. Dostupné z: <https://mendive.upr.edu.cu/index.php/MendiveUPR/article/view/433>

⁷³ ESTEBAN, Ángel. *La naturaleza humana entre la ética y la estética*. In, *La Edad de Oro y otros relatos*. Madrid: Cátedra, 2006. ISBN 84-376-2323-5, s.39

v průběhu dějin – například Germány, Egyptány, Indy, Řeky, Římany či Maye – a všímá si podobností ve vývoji architektury na různých místech světa. Zdůrazňuje také, že s přibývajícimi kontakty mezi jednotlivými oblastmi dochází k mísení stylů a přebírání různých prvků, takže i v latinskoamerických stavbách lze o staletí později najít odkazy na římský či maurský vliv. Cíl celého pojednání pak shrnuje krátký odstavec o rovnosti a stejném vývoji kultur:

Estudiando se aprende eso: que el hombre es el mismo en todas partes, y aparece y crece de la misma manera, y hace y piensa las mismas cosas, sin más diferencia que la de la tierra en que vive, porque el hombre que nace en tierra de árboles y de flores piensa más en la hermosura y el adorno, y tiene más cosas que decir, que el que nace en una tierra fría, donde ve el cielo oscuro y su cueva en la roca. Y otra cosa se aprende, y es que donde nace el hombre salvaje, sin saber que hay ya pueblos en el mundo, empieza a vivir lo mismo que vivieron los hombres de hace miles de años.⁷⁴

(Studováním dojdeme k tomu, že lidé jsou všude stejní, přichází a rostou stejným způsobem, dělají stejné věci a myslí na stejné věci, a není mezi nimi žádný rozdíl kromě země, ve které žijí, protože člověk, který se narodil v zemi plné stromů a květin, myslí víc na krásu a ozdoby, a má více co říct než ten, kdo se narodil v chladném kraji, kde vidí temné nebe a svou jeskyni ve skále. A naučíme se další věc; kdekoli se narodí divoch, aniž by věděl, že ve světě již jsou jiné národy, začne žít úplně stejně jako lidé před mnoha tisíci lety.)

Velmi zajímavé srovnání pak přináší text *Las ruinas indias*, přibližující svět Indiánů a jejich dějiny. Již dříve, v prvním čísle časopisu, Martí nabídl dětem poutavé vyprávění o řeckých pověstech a mýtech (*La Iliada, de Homero*), na němž pak staví podstatnou část článku o předkolumbovském dědictví. Snaží se vysvětlit, že v latinskoamerické historii lze najít stejně strhující legendy jako v antickém světě a evropské kulturní tradici. Čtenářům pak představuje překvapivé paralely mezi na první pohled vzdáleným Starým a Novým světem: zmiňuje například chichiméckého krále Netzahualpiliho, který kvůli porušení zákona nechal zabít své vlastní syny, a dodává, že totéž učinil i Lucius Junius Brutus, předek slavného Caesarova vraha. Dobře známého vládce Netzahualcoyotla připodobňuje ke králi Šalamounovi, který také psal básně a stavěl velkolepé chrámy pro Boha Stvořitele. Když popisuje lidské oběti, které přinášeli Aztékové, předestírá podněty k zamyšlení: o kolik se liší oběti aztéckému bohu od příběhu Abrahama, který málem obětoval vlastního syna? Dále neváhá srovnat hromadná krveprolití s inkvizičními procesy, které nepostrádaly rituální prvky, a tuto podobnost lakonicky komentuje: „Pověry a neznalost dělají z lidí na celém světě barbary.“⁷⁵

⁷⁴ LEDO, s.140

⁷⁵ LEDO, s.162, „La superstición y la ignorancia hacen bárbaros a los hombres en todos los pueblos“

Aby děti nebyly zahlceny pouze informacemi encyklopedického rázu, byť zajímavě podanými, vyvažuje Martí poměr mezi poučením a zábavou mimo jiné článkem *Un juego nuevo y otros viejos*. Vysvětluje v něm například původ hry na slepou bábu či nejrůznější varianty mexické *danza de palo*, které se objevují v Anglii nebo Kanárských ostrovech. Ukazuje tak, že přes všechny kulturní rozdíly se děti na celém světě baví podobným způsobem a mohou si i tímto být blízké.

2.4 Svoboda a vlastenectví

Otázkou svobody se Martí zabýval celý život, – zemřel ostatně v bojích za kubánskou nezávislost – proto se toto téma nutně odráží i v *La Edad de Oro*. Ángel Esteban si však v úvodní studii k dílu všímá pozoruhodného paradoxu: proč se autor, plně zapojený do exilového revolučního hnutí, v tak vypjaté době věnuje tak „bezvýznamnému“ projektu, jakým je dětský časopis?⁷⁶ Odpovědí může být opět důležitost, kterou Martí přikládal kvalitnímu vzdělání od raného věku a kterou nikdy nepřestal zdůrazňovat. Poukazoval na fakt, že vzdělaný národ je těžší obelhat a zbavit jej svobody:

A un pueblo ignorante puede engañarse con la superstición, y hacerse servil. Un pueblo instruido será siempre fuerte y libre. Un hombre ignorante está en camino de ser bestia, y un hombre instruido en la ciencia y en la conciencia, ya está en camino de ser Dios. No hay que dudar entre un pueblo de Dioses y un pueblo de bestias. El mejor modo de defender nuestros derechos es conocerlos bien; así se tiene fe y fuerza: toda nación será infeliz en tanto que no eduque a todos sus hijos. Un pueblo de hombres educados será siempre un pueblo de hombres libres. – La educación es el único medio de salvarse de la esclavitud –. Tan repugnante es un pueblo que es esclavo de hombres de otro pueblo, como esclavo de hombres de sí mismo.⁷⁷

(Zaostalý národ lze oklamat pověrami a zotročit. Vzdělaný národ bude vždy silný a svobodný. Z omezeného člověka se snadno stane zvíře, a člověk vzdělaný ve vědě i věcech svědomí je na nejlepší cestě stát se Bohem. Netřeba rozhodovat se nad národem Bohů a národem zvířat. Nejlepší způsob, jak bránit naše práva, je dobře je znát; pak lidé věří a jsou silní: každý národ, který nevzdělá všechny své děti, bude nešťastný. Národ vzdělaných bude vždy národem svobodných. – Vzdělání je jediná možnost, jak se zachránit z otroctví. – Národ, který je zotročen lidmi z jiné země, či vlastními lidmi, je odporný.)

Z tohoto hlediska se pak tvorba časopisu pro novou generaci Hispánské Ameriky vůbec nejeví jako bezvýznamná, či dokonce zbytečná. Martí navíc děti pobízí ke vnímání svobody jako postupného procesu: napřed na již analyzovaných článcích a pohádkách ukazuje, že lidé jsou si rovni a mají nezcizitelnou důstojnost. Jsou-li si rovni jednotlivci, není důvod k nerovnosti mezi národy. Tato úvaha pak nevyhnutelně vede k jasnému závěru – k dosažení rovnosti je nezbytná svoboda. Autor čtenářům přibližuje situaci na americkém kontinentě (články *Tres héroes* a *El padre Las Casas*) i jinde ve světě (*El paseo por la tierra de los anamitas*; *La Exposición de París*), ve strhující reportáži ze Světové výstavy v Paříži si pak klade za cíl v dětech vzbudit hrdost na nezávislé hispanoamerické republiky a touhu poznat i sousední země.

⁷⁶ ESTEBAN, Ángel. *Introducción*. In *La Edad de Oro y otros relatos*. Madrid: Cátedra, 2006. ISBN 84-376-2323-5, s.13

⁷⁷ MARTÍ J., ÁLVAREZ TABÍO P., cit.d., s.10

O svobodě pojednává hned první článek prvního čísla *La Edad de Oro* s názvem *Tres héroes*. Martí zde líčí osudy tří klíčových postav hispanoamerické nezávislosti, – Simóna Bolívara, Josého San Martína a Miguela Hidalga – neomezuje se však na pouhý výčet dějepisných událostí či hrdinských skutků. Znovu se vrací k morálním hodnotám, zejména k upřímnosti a kritickému myšlení, a vztahuje je k otázce svobody:

Libertad es el derecho que todo hombre tiene a ser honrado, y a pensar y a hablar sin hipocresía. En América no se podía ser honrado, ni pensar ni hablar. Un hombre que oculta lo que piensa, o no se atreve a decir lo que piensa, no es un hombre honrado. Un hombre que obedece a un mal gobierno, sin trabajar para que el gobierno sea bueno, no es un hombre honrado. Un hombre que se conforma con obedecer a leyes injustas, y permite que pisen el país en que nació, los hombres que se lo maltratan, no es un hombre honrado.⁷⁸

(Svoboda je právo, které má každý člověk; právo být čestný, myslet a mluvit bez pokrytectví. V Americe nikdo nemohl být čestný, ani myslet, ani mluvit. Člověk, který skrývá své myšlenky nebo se je neodváží vyslovit, není čestný. Člověk, který poslouchá špatnou vládu, aniž by se snažil o její zlepšení, není čestný. Člověk, který se spokojí s dodržováním nespravedlivých zákonů a dovolí, aby po jeho rodné zemi šlapali lidé, kteří ji týrají, není čestný.)

Dále zdůrazňuje, že šťastný, smysluplný a dobrý život lze prožít pouze ve svobodném prostředí. Tuto nutnost dětem přibližuje na příkladu ze zvířecí říše a dokazuje tak, že určitá míra svobody je vlastní všem živým tvorům:

Hay hombres que son peores que las bestias, porque las bestias necesitan ser libres para vivir dichosas: el elefante no quiere tener hijos cuando vive preso: la llama del Perú se echa en la tierra y se muere, cuando el indio le habla con rudeza, o le pone más carga de la que puede soportar. El hombre debe ser, por lo menos, tan decoroso como el elefante y como la llama. En América se vivía antes de la libertad como la llama que tiene mucha carga encima. Era necesario quitarse la carga, o morir.⁷⁹

(Někteří lidé jsou horší než zvířata, protože i zvířata potřebují svobodu, aby se jim žilo dobře: slon v zajetí nechce mít mláďata, peruánská lama si lehne na zem a zemře, když na ni Indián mluví hrubě, nebo jí nakládá víc, než unese. Člověk by měl být aspoň tak důstojný jako slon a lama. V Americe se před dosažením svobody žilo, jako žijí lamy, které nesou těžký náklad. Bylo nutné se nákladu zbavit, nebo zemřít.)

Na příkladu tří hrdinů hispanoamerické nezávislosti ukazuje Martí, že je-li to nutné, může a má být k dosažení svobody použita síla. Přidává však i druhý úhel pohledu – tedy názor, že za svobodu se má bojovat i upozorňováním na nespravedlnost a osobním nasazením. Jako dobrý příklad se nabízí protagonista článku *El padre Las Casas*, který prošel během svého života pozoruhodnou proměnou: z kupce a pozdějšího *encomendera* se stal biskup provincie Chiapas, který neúnavně volal po větších právech pro indiánské obyvatelstvo Španěly dobytých

⁷⁸ LEDO, s.86

⁷⁹ LEDO, s.87

území. Martí Bartolomého vyzdvihuje jako příklad „atypického“ Španěla přicházejícího do Nového světa:

Él no les disparaba el arcabuz: él les abría los brazos.⁸⁰

(Nestřílel na ně z muškety, ale otvíral jim náruč.)

Pro tento přístup je kněz Indiány obecně ctěn a přijímán. Zlepšení jejich podmínek se domáhá u místních úřadů, když se však jeho úsilí mívá účinkem, neváhá odjet zpět do Evropy a bojovat za indiánská práva u královského dvora. Koruna do kolonie posílá guvernéra, který je ale brzy uplacen a situace se nemění. Mezitím jsou Indiáni dále vykořisťováni, často pod záminkou evangelizace, kteroužto skutečnost Martí kritizuje:

Eran aquellos conquistadores soldados bárbaros, que no sabían los mandamientos de la ley, ¡y tomaban a los indios de esclavos, para enseñarles la doctrina cristiana, a latigazos y a mordidas!⁸¹

(Ti dobyvatelé nebyli nic, než suroví vojáci, kteří neznali zákony, z Indiánů si dělali otroky a šviháním bičů a psími kousnutími je učili křesťanské nauce!)

Při dlouhé diskusi s královým zpovědníkem pak Las Casas opakuje názor, který se objevuje napříč články *La Edad de Oro* a jenž byl již mnohokrát zmíněn: jeden národ se nemůže nadřazovat druhému, protože lidé na celém světě jsou stejní a žádná kultura není objektivně lepší či hodnotnější než jiná:

¡No es verdad que sean gente bárbara y de pecados horribles, porque no hay pecado suyo que no lo tengamos más los europeos; ni somos nosotros quien, con todos nuestros cañones y nuestra avaricia, para compararnos con ellos en tiernos y amigables; ni es para tratar como a fiera un pueblo que tiene virtudes, y poetas, y oficios, y gobiernos y artes!⁸²

(Není pravda, že jsou to krutí lidé plní strašných hříchů, protože všechny jejich hříchy jsou stejné jako hříchy nás, Evropanů; ani se s nimi nemůžeme porovnávat v jemnosti a přátelském chování, se všemi našimi děly a naší hrabivostí; ani nemůžeme jednat jako se zvířaty s lidmi, kteří jsou ctnostní, a mají básníky, řemesla, vládu a umění!)

Život v nesvobodné společnosti přibližuje Martí zejména v článku *Un paseo por la tierra de los anamitas*, kde popisuje zvyky a historii obyvatel dnešního Vietnamu. Text uvádí již zmiňovaným příběhem o rádžovi a čtyřech slepících. Následně vysvětluje, že Annamité⁸³ dříve bojovali o nezávislost na svých sousedech – Kambodže, Siamu a Číně – a že v době psaní

⁸⁰ LEDO, s.215

⁸¹ LEDO, s.217

⁸² LEDO, s.219

⁸³ V češtině se historická část Vietnamu jmenuje Annam, proto se v textu přikláním k variantě Annamité oproti španělským *anamitas*.

článku je Annam francouzským protektorátem. Celý příběh však nevyznívá primárně jako obžaloba utiskovatelů, ale jako ucelený pohled na exotickou zemi včetně výčtu jejích krás i neduhů. Annamité jsou popisováni jako zručný a hrdý národ, který v minulosti statečně bojoval s nepřáteli a vystavěl dechberoucí sochy a pagody. Nyní však obyvatelé chodí zamlkle a umírají vysílení, když musí tahat povozy zvané *djirinckas*, ve kterých se vozí Francouzi, angličtí vojáci a čínští kupci. Ti také v Annamu umírají, ovšem spíše na přemíru dobrého jídla a vína. Martí proměnu suverénního státu v podrobený národ kritizuje, nachází ale pro neutěšenou situaci Annamitů i slova pochopení:

¿Y ese pueblo de hombres trotones es el que levantó las pagodas de tres pisos, con lagos en los patios, y casas para cada dios, y calles de estatuas; el que fabricó leones de porcelana y gigantes de bronce; el que tejió la seda con tanto color que centellea al sol, como una capa de brillantes? A eso llegan los pueblos que se cansan de defenderse; a halar como las bestias del carro de sus amos; y el amo va en el carro, colorado y gordo. Los anamitas están ahora cansados. A los pueblos pequeños les cuesta mucho trabajo vivir. El pueblo anamita se ha estado siempre defendiendo. Los vecinos fuertes, el chino y el siamés, lo han querido conquistar.⁸⁴

(A tento národ, který vystavěl třípatrové pagody s jezírky na nádvořích a domy pro všechna božstva a ulice plné soch; národ, který vyrobil porcelánové lvy a bronzové obry; národ, který tkal tak barevné hedvábí, že se na slunci třpytilo jako brilantový plášť, teď kluše před vozem? To se stává se zeměmi, které jsou již unavené bránit se: jako zvířata táhnou vozy svých pánů a brunátný a tlustý pán se vozí. Annamité jsou teď unaveni. Malým národům se žije těžko. Annamská země se vždy musela bránit. Silnější sousedé, Číňané a Siamci, ji chtěli dobýt.)

Plynule pak přechází k vysvětlení, jak se z Annamu stal francouzský protektorát: Francie nabídla zemi spojení v boji proti sousedním státům, brzy ale celé území ovládla. Annamité, zvyklí na boj muže proti muži, neobstáli před evropskou vojenskou taktikou a veškeré pokusy o vzpouru tak byly potlačeny. I přes nesvobodný život pod cizí nadvládou si však obyvatelé dovedou nalézt prostor pro uchování vlastní kultury a národní identity: v závěru článku jsou zmiňována divadla, kam Francouzi nikdy nechodí. Diváci zde poslouchají příběhy z dob, kdy byl Annam mocnou říší, a připomínají si památné bitvy a hrdiny. Zároveň k představení hraje hudba, která je pro Evropany nesnesitelná, ale Annamitům se líbí a pomáhá jim vyjádřit jejich emoce.

Příběhu ze vzdálené asijské země Martí využívá i ke krátkému zamyšlení nad rolí náboženství v lidském životě, zejména pak ve vztahu ke svobodě. Do článku zařazuje stručné shrnutí Buddhova života – s velkým důrazem na jeho vztah k chudým – a představuje dětem základní teze buddhismu. Jedním dechem však dodává, že jakékoli náboženství se může snadno

⁸⁴ LEDO, s.233

stát nástrojem útisku, byť vznikalo s dobrým úmyslem. Zmiňuje některé Buddhovy učedníky, kteří uposlechli rozkaz panovníka a pod záminkou šíření nového náboženství a pravdy začali utiskovat okolní státy. Ústy jejich názorových oponentů pak podotýká, že sám Buddha se zřejmě nepovažoval za božskou bytost, nýbrž za obyčejného člověka jako všichni ostatní.

2.4.1 Vlastenectví

Velkou oslavou svobody je článek *La Exposición de París*, ve kterém autor vyzdvihuje, že Světová výstava roku 1889 připomíná stoleté výročí revoluce:

Ni en Francia, ni en ningún otro país han vuelto los hombres a ser tan esclavos como antes. Eso es lo que Francia quiso celebrar después de cien años con la Exposición de París. Para eso llamó Francia a París, en verano, cuando brilla más el sol, a todos los pueblos del mundo.⁸⁵

(Ani ve Francii, ani v žádné jiné zemi už lidé nejsou otroky jako dřív. To chtěla Francie po sto letech oslavit Pařížskou výstavou. Proto v létě, když slunce nejvíc svítí, pozvala Francie do Paříže všechny národy světa.)

V reportáži z výstavy Martí naplno rozvíjí svoji schopnost přiblížit se dětskému čtenáři a zaujmout jej svým vyprávěním. Staví se do role nedočkavého dítěte, čtenáře „bere s sebou“ na místo – vše líčí v první osobě množného čísla – a doslova přebíhá mezi jednotlivými pavilony ve snaze vidět a zprostředkovat co nejvíce. Ačkoli popisuje zajímavosti ze všech zemí světa, s obzvláštní péčí se zastavuje u pavilonů jednotlivých hispanoamerických států:

Pero al otro lado es donde se nos va el corazón, porque allí están, al pie de la torre, como los retoños del plátano alrededor del tronco, los pabellones famosos de nuestras tierras de América, elegantes y ligeros como un guerrero indio; el de Bolivia como el casco, el de México como el cinturón, el de la Argentina como el penacho de colores; ¡parece que la miran, como los hijos al gigante! ¡Es bueno tener sangre nueva, sangre de pueblos que trabajan!⁸⁶

(Ale srdce nás táhne na druhou stranu, protože tam dole pod věží jsou jako výhonky banánovníku okolo kmene proslulé pavilony našich amerických zemí, půvabné a lehké jako indiánský válečník: ten bolivijský je jako přilba, mexický jako pás, argentinský jako barevný chochol; vypadá to, že se dívají na věž jako děti na obra! Je dobré mít novou krev, krev národů, které pracují!)

La Exposición de París si jasně klade za cíl vzbudit v dětech hrdost na Hispánskou Ameriku a poznat i okolní země. Již dva roky po vydání *La Edad de Oro* ostatně Martí znovu upozorňuje na nutnost poznání a spolupráce mezi hispanoamerickými státy:

⁸⁵ LEDO, s.184

⁸⁶ LEDO, s.192

Národy, které se dosud neznají, musí se urychleně poznat jako ti, kteří budou bojovat pospolu.⁸⁷

Je však namístě poukázat na skutečnost, že autor v časopise nevybízí k vlastenectví ve smyslu přináležitosti k jedné konkrétní zemi, ale vnímá Hispánskou Ameriku jako území spojené stejným jazykem a sdílenou částí historie. Martí sám se považoval za „Američana“ a jeho koncept národa nebyl určen primárně hranicemi jednotlivých států, proto se zaměřuje spíše na „americký národ“ jako jeden celek.⁸⁸ Aby měly děti lepší představu o sousedních hispanoamerických zemích, připojuje zajímavosti i nedávné události. Popisu vyzdobených pavilonů využívá k vyjádření hrdosti na nové národy, které se nebojí práce a dostávají se do světového povědomí:

Brilla un sol de oro, allí por sobre los árboles y sobre los pabellones, y es el sol argentino, puesto en lo alto de la cúpula, blanca y azul como la bandera del país, que entre otras cuatro cúpulas corona, con grupos de estatuas en las esquinas del techo, el palacio de hierro dorado y cristales de color en que la patria del hombre nuevo de América convida al mundo lleno de asombro, a ver lo que puede hacer en pocos años un pueblo recién nacido que habla español, con la pasión por el trabajo y la libertad; ¡con la pasión por el trabajo! ¡Mejor es morir abrasado por el sol que ir por el mundo, como una piedra viva, con los brazos cruzados!⁸⁹

(Nad stromy a pavilony září zlaté slunce a je to argentinské slunce na vrchu kopule, která je bělomodrá jako státní vlajka a spolu s dalšími čtyřmi kopulemi, plnými soch na rozích, zastřešuje palác z pozlaceného železa s barevným sklem, do kterého nový americký člověk zve udivený svět, aby se podíval, co za několik let svede nedávno zrozený národ mluvící španělsky, nadšený pro práci a svobodu, s vášní pro práci! Je lepší zemřít sežehnutý sluncem než se protloukat světem jako živý kámen se založenýma rukama!)

U Nikaraguy zmiňuje mapu, na které je vyznačený plánovaný plavební kanál. Salvadorskou produkci textilu a výšivek neváhá srovnat s francouzskými a anglickými výrobky. Peru, Kolumbii a Uruguay popisuje i z politického hlediska:

Y ese otro [pabellón] suntuoso, que tiene torres como lanzas y alegría como de salón; ése que ha dado una parte de sus salas a dos pueblos de nuestra familia – a Colombia, que tiene ahora mucho que hacer, al Perú, que está triste después de una guerra que tuvo–, ése es el pueblo bravo y cordial de Uruguay, que trabaja con arte y placer, como el de Francia, y peleó nueve años contra un mal hombre que lo quería gobernar (...)⁹⁰

(A tento přepychový [pavilon] s věžemi jako oštěpy, plný radosti jako velký sál; ten dal část svých síní dvěma národům naší rodiny – Kolumbii, která má teď mnoho práce, Peru, posmutnělému válkou, která v něm proběhla, - to je udatný a srdečný uruguayský národ, jenž pracuje jako Francouzi, dovedně a nadšeně, a devět let bojoval proti zlému muži, který mu chtěl vládnout.)

⁸⁷ MARTÍ, José. Naše Amerika. In *Druhý břeh Západu. Výbor iberoamerických esejů*, ed. Anna Housková. Praha: Mladá fronta, 2004, s. 56.

⁸⁸ OPATRŇÝ, Josef. *El problema de la nación americana en José Martí*. Frankfurt am Main: Vervuert, 1994, s. 61

⁸⁹ LEDO, s.192-193

⁹⁰ LEDO, s.196

Krátce zmiňuje i pavilon plný nových hraček věnovaný dětem, ale hned dodává:

Pero, si no tenemos tiempo, ¿cómo hemos de pararnos a jugar, nosotros, niños de América, si todavía hay tanto que ver, si no hemos visto todos los pabellones de nuestras tierras americanas?⁹¹

(Vždyť nemáme čas, jak bychom se mohly my, americké děti, zastavit a hrát si, když je tu ještě tolik k dívání, když jsme neviděly všechny pavilony našich amerických zemí?)

Martí čtenářům představuje hispanoamerickou kulturu a staví ji naroveň evropské tradici. Příznačné ovšem je, že o ní mluví jako o kultuře „americké“, pavilony nazývá *pabellones de nuestras tierras americanas*, ve všech případech však má na mysli výlučně Latinskou Ameriku. Při popisu ostatních zemí pak úplně vynechává pavilon Spojených států amerických; zřejmě proto, aby vyzdvihl nezávislost latinskoamerických zemí na severním sousedovi.⁹² Celé číslo časopisu pak zakončuje návratem k článku o výstavě a děti nabádá k opakované a pozorné četbě:

Hay que leerlo dos veces; y leer luego cada párrafo suelto; lo que hay que leer, sobre todo, con mucho cuidado, es lo de los pabellones de nuestra América. Una pena tiene *La Edad de Oro*; y es que no pudo encontrar láminas del pabellón del Ecuador. ¡Está triste la mesa cuando falta uno de los hermanos!⁹³

(Je zapotřebí si článek přečíst dvakrát; a pak každý odstavec zvlášť, a zejména je potřeba pozorně si přečíst o pavilonech naší Ameriky. *La Edad de Oro* je moc líto, že jsme nemohli najít kresby ekvádorského pavilonu. U stolu je smutno, když chybí jeden z bratrů!)

⁹¹ LEDO, s.196

⁹² ALAMO VEGA, Ariagna, CERVANTES ALMAGUER, Diana. La Edad de Oro y su contribución en la formación de la personalidad. *Didasc@lia: didáctica y educación*, 2019, vol.10, núm.6, s.69 [online]. Dostupné z: <http://revistas.ult.edu.cu/index.php/didascalía/article/view/1083>

⁹³ LEDO, s.228

2.5 Postavy hrdinů

Aby děti docenily důležitost úvah o svobodě a vlastenectví, je nutné ukázat jim dobrý příklad. Z tohoto důvodu Martí ve svých člancích uvádí postavy, které ve svém životě naplňují ideály hrdinského života. V širším kontextu se za hrdiny dají považovat všichni již zmínění protagonisté příběhů – Meñique, Bebé, Pilar, Piedad a další. Samostatný „hrdinský“ článek pak představuje *La Iliada, de Homero*, líčící osudy antických bohatýrů. Je však namístě blíže se zabývat i postavami, jejichž činy měly velký vliv na hispanoamerickou historii. V následujících odstavcích se proto zaměřím na „velikány“, kterým Martí v *La Edad de Oro* věnuje více prostoru.

Ochránce Indiánů Bartolomé de Las Casas, připomenutý v předešlé kapitole, spojuje vlastnosti hrdiny „z masa a kostí“, který přes všechnu svoji velikost zůstává obyčejným člověkem. Velký důraz je kladen na skutečnost, že se nejedná o bezchybného hrdinu: protagonista během svého života zažívá několik obrátů. Napřed se z kupce a *encomendera* stává dominikánský kněz, který brání svobodu původních obyvatel. S těmi soucítí natolik, že jejich utrpení se stává jeho vlastním trápením:

Ni merienda ni sueño había para Las Casas: sentía en sus carnes mismas los dientes de los molosos que los encomenderos tenían sin comer, para que con el apetito les buscasen mejor a los indios cimarrones: le parecía que era su mano la que chorreaba sangre, cuando sabía que, porque no pudo con la pala, le habían cortado a un indio la mano: creía que él era el culpable de toda la crueldad, porque no la remediaba; sintió como que se iluminaba y crecía, y como que eran sus hijos todos los indios americanos.⁹⁴

(Las Casas ani nesvačil, ani nespal: cítil na své kůži zuby velkých psů, které *encomenderos* drželi o hladu, aby snáze vystopovali uprchlé Indiány: zdálo se mu, že jeho vlastní ruka krvácí, když se dozvěděl, že některému Indiánovi usekli ruku, poněvadž pro něj lopata byla příliš těžká: domníval se, že je vinen vši tou krutostí, protože nebyl s to jí zabránit; cítil, jako by se rozzařoval a rostl a jako kdyby všichni američtí Indiáni byli jeho syny.)

Celý svůj život pak zasvěcuje boji za větší práva Indiánů. Nebojí se napomenout ani samotného krále, když se mu zdá, že nevládne koloniím dobře a spravedlivě:

Y si el rey en persona le arrugaba las cejas, como para cortarle el discurso, crecía unas cuantas pulgadas a la vista del rey, se le ponía ronca y fuerte la voz, le temblaba en el puño el sombrero, y al rey le decía, cara a cara, que el que manda a los hombres ha de cuidar de ellos, y si no los sabe cuidar, no los puede mandar (...) ⁹⁵

⁹⁴ LEDO, s.216

⁹⁵ LEDO, s.218

(A když se na něj král mračil, jako kdyby mu chtěl skočit do řeči, povyrostl [Las Casas] v králových očích o několik coulů, hlas mu zhrubl a zesílil, v pěsti se mu třásl klobouk a králi z očí do očí říkal, že ten, kdo lidem vládne, o ně má i pečovat, a když se o ně starat neumí, nemůže jim vládnout.)

Pro své jednání je mnohými nepochopen; španělští kolonizátoři mu nadto škodí, protože řeholníková aktivita ohrožuje jejich zájmy. Ačkoli je jmenován biskupem v Chiapasu, neochrání jej status církevního hodnostáře před útoky majitelů haciend. I po letech neúnavné činnosti je však schopen reflexe svého jednání. Když mu dojde, co ve snaze chránit Indiány způsobil doporučením dovážet otroky z Afriky, hořce svého rozhodnutí lituje:

¡Con mi sangre quisiera pagar el pecado de aquel consejo que di por mi amor a los indios!⁹⁶

(Vlastní krví bych chtěl splatit tu hříšnou radu, kterou jsem jim dal pro svou lásku k Indiánům!)

Ve článku *Tres héroes* Martí přibližuje dětem životní osudy tří klíčových postav hispanoamerické nezávislosti: Simón Bolívar, José San Martín a Miguel Hidalgo jsou líčeni takřka jako mytické postavy. Nejde však o hrdiny nedotknutelné, autor si je opět dobře vědom skutečnosti, že ne všechna jejich rozhodnutí byla správná. Podotýká však, že dobro, které během svého života vykonali, násobně převážilo možné chyby a prohřešky:

Quando hay muchos hombres sin decoro, hay siempre otros que tienen en sí el decoro de muchos hombres. Esos son los que se rebelan con fuerza terrible contra los que les roban a los pueblos su libertad, que es robarles a los hombres su decoro. En esos hombres van miles de hombres, va un pueblo entero, va la dignidad humana. Esos hombres son sagrados. Estos tres hombres son sagrados: Bolívar, de Venezuela; San Martín, del Río de la Plata; Hidalgo, de México. Se les deben perdonar sus errores, porque el bien que hicieron fue más que sus faltas. Los hombres no pueden ser más perfectos que el sol. El sol quema con la misma luz con que calienta. El sol tiene manchas. Los desagradecidos no hablan más que de las manchas. Los agradecidos hablan de la luz.⁹⁷

(Když mnoho lidí žije beze cti, jsou zde jiní, kteří v sobě nesou čest druhých. Tito lidé se pak obrovskou silou vzpírají těm, kteří chtějí národy připravit o svobodu, což je totéž, jako připravit lidi o čest. Tito muži zastupují tisíce jiných, celý národ, lidskou důstojnost. Tito muži jsou svatí. Tito tři muži jsou svatí: Bolívar z Venezuely, San Martín z Río de la Plata, Hidalgo z Mexika. Musíme jim odpustit jejich omyly, poněvadž dobro, které vykonali, předčí jejich chyby. Lidé nemohou být dokonalejší než slunce. Slunce stejným světlem, kterým hřeje, také spaluje. I slunce má skvrny. Nevděčníci mluví jen o skvrnách. Vděční lidé mluví o světle.)

Revolucionář Miguel Hidalgo je vyzdvihován pro svůj aktivní přístup k životu. Martí vysvětluje, že již od útlého dětství se tento mexický kněz vyznačoval touhou poznat svět, a

⁹⁶ LEDO, s.222

⁹⁷ LEDO, s.87

znovu poukazuje na důležitost přemýšlení a poznání: „ti, kteří nechtějí poznávat, jsou špatní lidé.“⁹⁸ Když pak propukají boje proti španělským jednotkám, nenechává se hrdina zaslepit záští a velkodušně svým nepřítelům nabízí smír:

Él les avisaba a los jefes españoles que si los vencía en la batalla que iba a darles los recibiría en su casa como amigos. ¡Eso es ser grande! Se atrevió a ser magnánimo, sin miedo a que lo abandonase la soldadesca, que quería que fuese cruel.⁹⁹

(Oznámil španělským generálům, že pokud nad nimi v boji zvítězí, přijme je ve svém domě jako přátele. To je pravá dobrota! Dovolil si být velkorysý, aniž by se bál, že jej opustí žoldnéři, kteří chtěli, aby jednal krutě.)

Španělé však jeho velkorysé gesto nepřijímají, a když nakonec Hidalgo zajmou, poměrně krutým způsobem jej popraví a jeho uříznutou hlavu nabodnou na kůl. Martí však dodává, že jeho úsilí nepřišlo vniveč: Mexiko se opravdu stalo nezávislým státem.

Simón Bolívar a José San Martín jsou pak vykreslováni jako „otcové kontinentu“, kteří svým velkolepým tažením zajistili nezávislost většiny hispanoamerických zemí. Měli by proto být ctěni a milováni. Je však nutné dodat, že sami od sebe by mnoho nezmohli, neboť za jejich úspěchem stojí stovky neznámých vojáků, kteří bojovali za svobodu svých zemí. Tento protiklad Martí ukazuje hned na počátku celého článku, kde popisuje poutníka, který po příchodu Caracasu hledá Bolívarovu sochu a u jejích nohou se rozpláče:

El viajero hizo bien, porque todos los americanos deben querer a Bolívar como a un padre. A Bolívar, y a todos los que pelearon como él porque la América fuese del hombre americano. A todos: al héroe famoso, y al último soldado, que es un héroe desconocido. Hasta hermosos de cuerpo se vuelven los hombres que pelean por ser libres a su patria.¹⁰⁰

(Poutník dobře udělal, protože všichni Američané by měli Bolívara milovat jako otce. Bolívara i všechny, kteří jako on bojovali za to, aby Amerika patřila americkým lidem. Všechny: jak proslulého hrdinu, tak i toho nejposlednějšího vojáka, který je hrdinou neznámým. Lidé, kteří bojují za svobodu své vlasti, se stávají krásnými.)

V samém závěru pak ještě jednou zdůrazňuje, že hrdinství se nevyznačuje pouze velkými skutky; naopak, je vždy nutné napřed zkoumat vnitřní motivaci, která k takovýmto činům vede:

Ésos son héroes; los que pelean para hacer a los pueblos libres, o los que padecen en pobreza y desgracia por defender una gran verdad. Los que pelean por la ambición, por hacer esclavos a otros pueblos, por tener más mando, por quitarle a otro pueblo sus tierras, no son héroes, sino criminales.¹⁰¹

⁹⁸ LEDO, s.89 “Los que no quieren saber son de la raza mala.”

⁹⁹ LEDO, s.90

¹⁰⁰ LEDO, s.86

¹⁰¹ LEDO, s.92

(To jsou ti praví hrdinové: ti, kdo bojují za svobodu národů, stejně jako ti, kdo pro pravdu trpí v chudobě a neštěstí. Ti, kdo bojují s chamtivostí, aby zotročili jiné národy, aby měli větší moc, aby jiný národ připravili o území, nejsou hrdinové, ale zločinci.)

2.5.1 Hrdinové všedního dne

Myšlenku, že se hrdinové nemusí vyznačovat velkými činy, Martí dále rozvíjí zejména pomocí vedlejších postav ve svých příbězích. Stejně jako vyzdvihuje Bolívara a jeho otcovskou roli v hispanoamerickém kontextu, zdůrazňuje i roli otce v běžné rodině. V příbězích *Nené traviesa* a *La muñeca negra* jej představuje jako člověka, který tvrdě pracuje, aby se jeho rodina měla dobře. Otec malé Piedad tak tráví hodiny v kanceláři a stýská se mu po dceři, ví ale, že právě svou prací jí nejvíce prospěje:

¡Trabaja mucho el padre, para comprar todo lo de la casa, y no puede ver a su hija cuando quiere! A veces, allá en el trabajo, se ríe solo, o se pone de repente como triste, o se le ve en la cara como una luz; y es que está pensando en su hija; se le cae la pluma de la mano cuando piensa así, pero enseguida, empieza a escribir, y escribe tan de prisa, tan de prisa, que es como si la pluma fuera volando.¹⁰²

(Tatínek hodně pracuje, aby doma nic nechybělo, a nemůže vidět svou dcerku, když chce! Někdy se v práci směje, nebo náhle posmutní, nebo se rozzáří: to myslí na svou dceru; a když tak přemýšlí, vypadne mu pero z ruky, ale hned se pustí do psaní a píše rychle, tak rychle, že pero skoro létá.)

I přes všechno své nasazení ale nezapomíná, že je důležité trávit čas v rodině. Když tedy Piedad slaví osmé narozeniny, již den předem přijde domů dřív, aby pomohl vše nachystat. Slavnostní den je pak výjimečný tím, že otec zůstává celý den doma a věnuje se Piedad i své manželce.

Podobné rysy vykazuje i tatínek Nené z příběhu *Nené traviesa*. Jeho situace je ovšem těžší, neboť je vdovcem a musí tak částečně plnit i mateřskou roli. Svou dceru má velmi rád, dokonce nepracuje dobře, když ji ráno nevidí. Často se na ni smutně dívá, nejspíše proto, že mu dcerka připomíná zemřelou manželku. Většinou se ale hned rozveselí, vezme Nené do náruče a vrací se s ní domů za zpěvu státní hymny. Lásky k vlasti společně se snahou zajistit svému dítěti dobrý život činí z bezejmenného otce hrdinu celého příběhu.¹⁰³ Nezůstává však jen u pilné práce: ve volných chvílích bere Nené na klín, čte jí knihy a vysvětluje jí nové věci. Této části příběhu využívá Martí k pobídce, aby děti bez maminky projevovaly co nejvíc lásky svým otcům, kteří musí zastávat obě rodičovské role naráz:

¹⁰² LEDO, s.246

¹⁰³ ALAMO VEGA A., CERVANTES ALMAGUER D., cit. d., s.71

Esa noche [Nené] no se quiso ir a dormir temprano, sino que se durmió en los brazos de su papá; ¡los papás se quedan muy tristes, cuando se muere en la casa la madre! ¡Las niñas deben querer mucho, mucho a los papás cuando se les muere la madre!¹⁰⁴

(Ten večer [Nené] nechtěla jít spát brzy, ale usnula tatínkovi v náručí; tatínkové jsou velmi smutní, když doma zemře maminka! Dcerky by měly být moc hodné na tatínky, když jim zemře maminka!)

Když Nené zůstane sama doma se služkou, vysvětluje Martí otcovu nepřítomnost perspektivou malého dítěte:

Su papá está lejos, lejos de la casa, trabajando para ella, para que la niña tenga casa linda y coma dulces finos los domingos, para comprarle a la niña vestiditos blancos y cintas azules, para guardar un poco de dinero, no vaya a ser que se muera el papá, y se quede sin nada en el mundo “la hijita”. Lejos de casa está el pobre papá, trabajando para “la hijita”.¹⁰⁵

(Tatínek je daleko, daleko od domova, pracuje pro ni, aby měla hezký dům a v neděli mohla jíst sladkosti, aby mohl dcerce koupit bílé šatičky a modré stužky, aby ušetřil nějaké peníze, kdyby snad nedejbože zemřel, aby holčička nezůstala nezaopatřená. Chudák tatínek je daleko od domova a pracuje pro svou dcerušku.)

O to tragičtější je pak dívčin prohřešek, když při hře potrhá drahou knihu, kterou si bez dovolení půjčila. Otec bude muset pracovat celý rok, aby škodu nahradil, což znamená kromě práce navíc i omezení času, který může s dcerou trávit.

2.5.2 Příkladné děti

Dětských hrdinů je v časopise *La Edad de Oro* mnoho, malého čtenáře totiž zaujmou snáze než postavy z „dospělého“ světa a slouží pak jako příklady hodné následování. Většina těchto protagonistů již byla popsána a analyzována v předchozích kapitolách, přesto je vhodné aspoň krátce shrnout, jak vypadá ideální dítě podle Martího představ. Postavy se vyznačují odvahou a rozhodností (Meñique), silným citem pro spravedlnost a sociální otázky (Bebé a Pilar) a láskou nehledící na povrchní vlastnosti (Piedad). Martí se však vyvaruje pojetí dětí typického pro dobovou literaturu – nevnímá je jako bezchybné postavy a „malé dospělé“, jejichž hodnota se odvíjí od toho, do jaké míry naplňují očekávání svých rodičů a učitelů. Svým hrdinům naopak povoluje prozkoumávat svět na vlastní pěst a zlobit, protože to patří

¹⁰⁴ LEDO, s.155

¹⁰⁵ LEDO, s.156

k normálnímu dětství. Když tedy čtenářům představuje malého Bebé, zdůrazňuje, že se jedná o běžné dítě, které také chybuje:

No es un santo, ¡oh, no! le tuerce los ojos a su criada francesa cuando no le quiere dar más dulces, y se sentó una vez en visita con las piernas cruzadas, y rompió un día un jarrón muy hermoso, corriendo detrás de un gato. Pero en cuanto ve un niño descalzo le quiere dar todo lo que tiene: a su caballo le lleva azúcar todas las mañanas, y lo llama “caballito de mi alma”; con los criados viejos se está horas y horas, oyéndoles los cuentos de su tierra de África, de cuando ellos eran príncipes y reyes, y tenían muchas vacas y muchos elefantes: y cada vez que ve Bebé a su mamá, le echa el bracito por la cintura, o se le sienta al lado en la banqueta, a que le cuente cómo crecen las flores, y de dónde viene la luz al sol, y de qué está hecha la aguja con que cose, y si es verdad que la seda de su vestido la hacen unos gusanos, y si los gusanos van fabricando la tierra, como dijo ayer en la sala aquel señor de espejuelos.¹⁰⁶

(Není to žádný svatoušek, ne! koulí očima po francouzské guvernance, když mu nechce dát další sladkosti, jednou při návštěvě si sedl s překříženýma nohama, a jednoho dne rozbil moc krásnou vázu, když honil kocoura. Ale jen co vidí dítě bez bot, chce mu dát vše, co má: svému koni každý den nosí cukr a říká mu „ty můj koníčku“; tráví celé hodiny se starými sluhy a poslouchá příběhy z jejich rodné Afriky, z dob, kdy byli princové a králové a měli mnoho krav a slonů: a kdykoli Bebé vidí svoji maminku, obejmě ji ručkou okolo pasu nebo se posadí vedle ní na stoličku, aby mu řekla, jak rostou květiny, odkud se bere sluneční světlo, z čeho je vyrobená jehla, se kterou šije, a jestli je pravda, že hedvábí, ze kterého má šaty, vyrábí housenky, a jestli žížaly vyrábějí hlínu, jak včera v sále říkal ten pán s brýlemi.)

Tato skutečnost pak pomáhá dětem se k Bebému připodobnit a brát si z něj příklad, protože hrdinu nevidí jako nedosažitelný ideál. Nutnost zachovat si dětskou spontánnost navzdory vnějším okolnostem Martí opět zdůrazňuje ve článku *Músicos, poetas y pintores*, kde popisuje malého Mozarta, jenž si i přes společenský tlak a tvrdou výchovu zachovává přirozenou hravost:

Aquellos maestros serios no sabían cómo entender a un niño que improvisaba fugas difícilísimas sobre un tema desconocido, y se ponía en seguida a jugar a caballito con el bastón de su padre. El padre anduvo enseñándolo por las principales ciudades de Europa, vestido como un príncipe, con su casaquita color de pulga, sus polainas de terciopelo, sus zapatos de hebilla, y el pelo largo y rizado, atado por detrás como las pelucas. El padre no se cuidaba de la salud del pianista pigmeo, que no era buena, sino de sacar de él cuanto dinero podía. Pero a Mozart lo salvaba su carácter alegre; porque era un maestro en música, pero un niño en todo lo demás.¹⁰⁷

(Žádný z těch vážných učitelů nevěděl, jak porozumět chlapci, který improvizoval složité fugy na téma, které neznal, a hned potom si šel hrát na koníčky s holí svého otce. Ten se s ním chlubil v důležitých evropských městech a chlapec byl oblečený jako princ do hnědé kazajky, sametových kamaší a bot s přezkami a vlasy měl dlouhé a kučeravé, vzadu svázané jako do paruky. Otec se nestaral o chatrné zdraví malého pianisty, ale snažil se s ním vydělat co nejvíce. Ale Mozarta chránila jeho veselá povaha, neboť byl mistr hudby, ale ve všem ostatním byl dítětem.)

¹⁰⁶ LEDO, s.132-133

¹⁰⁷ LEDO, s.172

Ukázkovým příkladem hravosti a citlivosti zároveň je pak bezejmenný protagonista krátké básně *Dos milagros*, který sice jako jiné zlobivé děti chytá motýly, netrápí je však, protože rozumí důležitosti svobody a volnosti:

*Iba un niño travieso
Cazando mariposas;
Las cazaba el bribón, les daba un beso,
Y después las soltaba entre las rosas.*

*Por tierra, en un estero,
Estaba un sicomoro;
Le da un rayo de sol, y del madero
Muerto, sale volando un ave de oro.¹⁰⁸*

*Běhalo neposedné dítě plání
a chytalo tam motýly;
chytal je nezbeda a líbal – z dlaní
je pouštěl k růžím po chvíli.*

*V korytě potoka již vyprahlého
fíkovník pnul se do oblak;
slunce jej ozlatí a z neživého
pahýlu vzlétl zlatý pták.¹⁰⁹*

¹⁰⁸ LEDO, s.93

¹⁰⁹ MARTÍ J., MARŠÍČEK V., cit.d., s.216

3. Výjimečnost časopisu *La Edad de Oro* v dobovém kontextu

Když José Martí vydával první číslo časopisu *La Edad de Oro*, byl si dobře vědom jeho výjimečnosti a inovativnosti v rámci hispanoamerické literatury pro děti a mládež. První knihy určené dětem, které v nových státech vznikaly, totiž sloužily převážně didaktickým účelům; jednalo se zejména o slabikáře, katechismy a náboženskou literaturu.¹¹⁰ Jinak byli malí čtenáři odkázáni hlavně na překlady evropských knih: v jejich knihovničkách nechyběl *Robinson Crusoe*, *Gulliverovy cesty* či pohádky Charlese Perraulta a Hanse Christiana Andersena.¹¹¹

Zvláštní místo v hispanoamerické dětské literatuře pak měly knihy dovážené ze Španělska. Zasloužil se o to zejména Saturnino Calleja, který v roce 1879 založil nakladatelství věnující se šíření dětské literatury ve španělsky mluvících zemích.¹¹² Ve snaze zajistit kvalitní vzdělání dostupné všem – jak ve Španělsku, tak v bývalých koloniích – vydával dětské příběhy vysoké literární kvality, které byly tištěny na levném papíře, aby byly náklady sníženy na minimum a k příběhům mělo přístup co nejvíce čtenářů.¹¹³ Callejovy aktivity se však neomezovaly na pouhé vydávání pohádek: publikoval i učebnice a časopisy věnované učitelům, a stal se tak jedním z průkopníků moderní pedagogiky ve španělsky mluvících zemích.¹¹⁴ Kromě jeho děl pak v Hispánské Americe kolovaly zejména bajky, které v osmnáctém století psali Tomás de Iriarte a Félix María de Samaniego.¹¹⁵ Tito spisovatelé inspirovali celou řadu tvůrců, kteří po jejich vzoru začali psát bajky vlastní, obohacené o hispanoamerické prvky. V téměř každé zemi tak existuje dlouhá tradice autorů bajek, mezi nimiž figurují například Plácido, Juan León de Mera, José María Heredia či Andrés Bello.¹¹⁶ Stále se však jednalo o velmi didaktická a poměrně nezáživná díla. Tuto pomyslnou bariéru prolomil až Rafael Pombo,

¹¹⁰ GARRALÓN, Ana. Los precursores. *Cuadernos hispanoamericanos*, 2015, no. 776, s. 5 [online]. Dostupné z: <http://www.aacid.es/Centro-Documentacion/Documentos/documentos%20adjuntos/N%C3%BAmero%20776%20%28Febrero%20de%202015%29.pdf>

¹¹¹ srov. BRAVO-VILLASANTE, Carmen. *Historia y antología de la literatura infantil iberoamericana*. Madrid: Doncel, 1966, s.129 a 460 (vol.1) a s. 191 (vol.2) [online]. Dostupné z: <https://archive.org/details/historiayantolog0001unse> a <https://archive.org/details/historiayantolog0002unse>

¹¹² DÍAZ SÁNCHEZ, Pilar. Los cuentos de Calleja y su influencia en la literatura infantil española: ‘instruir deleitando’. *Arenal: Revista de historia de las mujeres*, 2014, vol.21, núm. 2, pp. 274 [online]. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5290413>

¹¹³ Tamtéž, s.276

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ BRAVO-VILLASANTE C., cit.d., s.227-228 (vol.1)

¹¹⁶ Tamtéž, s. 297-298, 403 (vol.1) a 298 (vol.2)

kteřý se inspiroval severoamerickými *nursery rhymes* a do svých bajek zakomponoval i komické prvky.¹¹⁷

Nedostatek vhodné „domácí“ dětské literatury byl často kompenzován výběry z knih, které byly určeny původně pro dospělé, avšak byly shledány vhodnými i pro mladší čtenáře. Děti se tak seznamovaly se stěžejními hispanoamerickými díly jako *Martín Fierro*, Isaacsova *María* či jeden z prvních románů *El periquillo sarniento*.¹¹⁸ Zároveň však pomalý nástup tvorby určené dětem neznamenal, že by neexistovaly žádné dětské příběhy, říkanky a písničky. Ve všech zemích Hispánské Ameriky byla silně přítomná orální tradice a příběhy předávané z generace na generaci, které ovšem začaly být systematicky zaznamenávány až s rozvojem folkloristiky na počátku dvacátého století.

Pro vznik svého časopisu tak Martí téměř nemohl čerpat z hispanoamerické tvorby a musel hledat podněty v dílech z jiných zemí. Prokazatelně se inspiroval severoamerickými a francouzskými dětskými časopisy, které zmiňuje v jednom z dopisů Marii Mantille:

Aquí te mando en una hoja verde, el anuncio del periódico francés a que te suscribió Dellundé. El *Harper's Young People* no lo leíste, pero no era culpa tuya, sino del periódico, que traía cosas muy inventadas, que no se sienten ni se ven, y más palabras de las precisas. Este *Petit français* es claro y útil. Léelo, y luego enseñarás. Enseñar, es crecer.¹¹⁹

Zde ti posílám na zeleném papíře reklamu na francouzský časopis, který ti předplatil Dellundé. *Harper's Young People* jsi nečetla, ale za to nemůžeš ty, ale časopis, protože v něm bylo mnoho vymyšlených věcí, které nelze ani cítit ani vidět, a více slov, než je nutné. Tento *Petit français* je srozumitelný a užitečný. Přečti si ho a pak můžeš učit. Učit znamená růst.

Zmiňovaný *Petit français* (celým jménem *Le petit français illustré: journal des écoliers et des écolières*), vycházející od března 1889, je strukturou velmi podobný časopisu *La Edad de Oro*. Střídají se v něm příběhy na pokračování, krátké příběhy z nejrůznějších zemí nebo naučné články o nových vynálezech či současném dění.¹²⁰ Ve stejné době byl ve Spojených státech vydáván i časopis *St. Nicholas*, jehož koncepce byla blízká Martího záměrům.¹²¹ Jeho vydavatelka Mary Mapes Dodge nelibě nesla, že většina dětských časopisů byla ve skutečnosti

¹¹⁷ GARRALÓN A., cit.d., s.6

¹¹⁸ BRAVO-VILLASANTE C., cit.d., s.15, 228 a 460 (vol.1)

¹¹⁹ MARTÍ, J. *Cartas a María Mantilla*, s.70

¹²⁰ srov. *Le petit français illustré. Journal des écoliers et des écolières*, 1889, vol. 1, no. 1 [online]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9110886m/fl.item.zoom>

¹²¹ ESTEBAN, Ángel. *Las fuentes de los relatos martianos*. In *La Edad de Oro y otros relatos*. Madrid: Cátedra, 2006. ISBN 84-376-2323-5, s.20

určena spíše rodičům a obsažené příběhy byly velmi nezáživné, didaktické a moralizující. Rozhodla se proto vydat časopis vlastní, dávající prostor dětské fantazii a sloužící spíše k pobavení než k tradičnímu a rigidnímu vzdělávání.¹²²

Navzdory velkému úspěchu časopisu *La Edad de Oro* nemělo jeho vydávání dlouhé trvání. Světlo světa nakonec spatřila pouze čtyři čísla, poté byl projekt zastaven kvůli Martího sporu s editorem Da Costou Gómezem, kterému vadila absence religiózních témat a Božího jména v jednotlivých příbězích a článcích. Martí se totiž ve snaze vychovávat děti v duchu univerzálních hodnot úzkostlivě vyhýbal jakýmkoli náboženským narážkám.¹²³ Roztržku s Da Costou ve své korespondenci komentuje následovně:

(...) le quiero escribir con sosiego, sobre mí, y sobre La Edad de Oro, que ha salido de mis manos – a pesar del amor con que la comencé, porque, por creencia o por miedo de comercio, quería el editor que yo hablase del “temor de Dios”, y que el nombre de Dios, y no la tolerancia y el espíritu divino, estuvieran en todos los artículos e historias. ¿Qué se ha de fundar así en tierras tan trabajadas por la intransigencia religiosa como las nuestras? Ni ofender de propósito el credo dominante, porque fuera abuso de confianza y falta de educación, ni propagar de propósito un credo exclusivo. Lo humilde del trabajo sólo tenía a mis ojos la excusa de estas ideas fundamentales. La precaución del programa, y el singular éxito de crítica del periódico, no me han valido para evitar este choque con las ideas, ocultas hasta ahora, o el interés alarmado del dueño de La Edad.¹²⁴

(...) chci Vám v klidu napsat o sobě a o časopisu *La Edad de Oro*, který se mi vymkl z ruky – navzdory lásce, se kterou jsem jej začal, neboť vydavatel požadoval, ať už z vlastního přesvědčení nebo ze strachu o obchod, abych mluvil o „bázi Boží“ a aby bylo Boží jméno, a ne tolerance a božský duch, přítomné ve všech článcích a příbězích. Co se dá vybudovat v zemích tak plných náboženské neústupnosti, jako jsou ty naše? Nemělo by se záměrně urážet převládající víru, protože by se jednalo o zneužití důvěry a nevychovanost, ani záměrně šířit jedno jediné přesvědčení. Skromnou povahu díla v mých očích omlouvaly pouze tyto základní myšlenky. Ani opatrnost celého programu, ani jeho mimořádný úspěch u kritiků nepomohly zabránit tomuto střetu s dosud skrytými úmysly a znepokojeným zájmem majitele *La Edad de Oro*.

Da Costa se zřejmě později omluvil a nabídl Martímu ve vydávání časopisu pokračovat, ten ale neviděl další spolupráci jako reálnou:

Andrés está bien, y aún pienso en invitarlo a que mude de ocupación, a pesar del apuro en que me ha puesto Da Costa, ya arrepentido, pero con quien no veo manera de avenimiento final que me dé derecho para trabajar en la empresa con la misma fe.¹²⁵

¹²² SORBY, Angela. A Visit from St. Nicholas: The Poetics of Peer Culture, 1872-1900. *American studies*, 1998, vol. 39, no. 1, s. 59 [online]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40642948>

¹²³ viz např. dříve analyzovaný Martího překlad pohádky *El camarón encantado*, kde se Masicas netouží stát samotným Bohem, ale „paní celého světa“.

¹²⁴ MARTÍ, J. *Obras completas*, vol.20, s. 153-154

¹²⁵ Tamtéž, s.353

Andrésovi se daří dobře a mám v plánu navrhnout mu změnu zaměstnání, navzdory nesnázím, do kterých mě přivedl Da Costa, který již všeho lituje, ale s nímž se nedovedu smířit natolik, abych na projektu dále pracoval s počáteční důvěrou.

Je však možné, že pravou příčinou problému nebyla Da Costova zásadovost, nýbrž nátlak některých vlivných odběratelů časopisu, kteří byli zvyklí na silné morální prvky přítomné v tehdejší dětské literatuře a Martího odklon od náboženství považovali za nepřijatelný.¹²⁶

Ačkoli nakonec vyšla pouhá čtyři čísla časopisu a Martí tak nemohl naplno rozvinout svou koncepci nového vzdělávání, řadí se *La Edad de Oro* mezi stěžejní díla hispanoamerické literatury pro děti a mládež, z nějž čerpali další a další autoři v průběhu dvacátého století. Nadčasovost témat a obsažených morálních hodnot činí i dnes z Martího projektu aktuální a užitečné čtení, skrze něž se děti mohou dozvídat o světě a jeho obyvatelích a učit se důležitosti dobrého a čestného jednání, jež je i dnes pro šťastný a naplněný život klíčové.

¹²⁶ ARIAS, Salvador. La revista. In *Anuario del Centro de Estudios Martianos*. La Habana: Centro de Estudios Martianos, 2017, s. 316, ISBN 978-959-271-281-2 [online]. Dostupné z: https://www.academia.edu/37836523/Anuario_de_estudios_sobre_Jos%C3%A9_Mart%C3%AD_40_2017

Seznam použité literatury

Primární literatura

MARTÍ, José. *La Edad de Oro y otros relatos*, ed. Ángel Esteban. Madrid: Cátedra, 2006. ISBN 84-376-2323-5.

MARTÍ, José, ÁLVAREZ TABÍO, Pedro. *Escritos sobre educación*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, 1976

MARTÍ, José. *Cartas a María Mantilla*. La Habana: Editorial Gente Nueva, 1982

MARTÍ, José, MARŠÍČEK Vlastimil et.al. *Moje Amerika*. Praha: Odeon, 1985

MARTÍ, José. *Obras completas*, vol.20. La Habana: Centro de Estudios Martianos, 2011 [online] [cit. 2022-04-15]. Dostupné z: <http://biblioteca.clacso.edu.ar/Cuba/cem-cu/20150114054555/Vol20.pdf>

MARTÍ, José. *Claves del pensamiento martiano: ensayos políticos, sociales y literarios*, ed. Luis Rafael y Ángel Esteban. Madrid: Verbum, 2013. ISBN 978-84-7962-903-8

Sekundární literatura

ALAMO VEGA, Ariagna, CERVANTES ALMAGUER, Diana. La Edad de Oro y su contribución en la formación de la personalidad. *Didasc@lia: didáctica y educación*, 2019, vol.10, núm.6, s.65-80 [online] [cit. 2022-03-16]. Dostupné z: <http://revistas.ult.edu.cu/index.php/didascalia/article/view/1083>

ARIAS, Salvador. La revista. In *Anuario del Centro de Estudios Martianos*. La Habana: Centro de Estudios Martianos, 2017, ISBN 978-959-271-281-2 [online] [cit. 2022-04-27]. Dostupné z: https://www.academia.edu/37836523/Anuario_de_estudios_sobre_Jos%C3%A9_Mart%C3%AD_40_2017

AVILÉS, María Clara. Lectores y lecturas en La Edad de Oro (1889) de José Martí. *Telar*, 2019, no. 23, s. 155-170 [online] [cit. 2021-11-16]. Dostupné z: <http://revistatelar.ct.unt.edu.ar/index.php/revistatelar/article/view/452>

BRAVO-VILLASANTE, Carmen. *Historia y antología de la literatura infantil iberoamericana*. Madrid: Doncel, 1966 [online] [cit. 2022-04-28]. Dostupné z: <https://archive.org/details/historiayantolog0001unse> a <https://archive.org/details/historiayantolog0002unse>

DÍAZ SÁNCHEZ, Pilar. Los cuentos de Calleja y su influencia en la literatura infantil española: ‘instruir deleitando’. *Arenal: Revista de historia de las mujeres*, 2014, vol.21, núm. 2, pp. 271-294 [online] [cit. 2022-04-26]. Dostupné z: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5290413>

EMERSON, Ralph Waldo. Fable Poem. *Emerson Central*, 2022 [online] [cit. 2022-03-12]. Dostupné z: <https://emersoncentral.com/texts/poems/fable/>

FERNÁNDEZ RETAMAR, Roberto. *Introducción a José Martí*. La Habana: Casa de las Américas, 1978.

FERNÁNDEZ RETAMAR R., HIDALGO PAZ I. *José Martí – semblanza biográfica y cronología mínima*. La Habana: Editora política, 1983

GARRALÓN, Ana. Los precursores. *Cuadernos hispanoamericanos*, 2015, no. 776, s. 4-13 [online] [cit. 2021-11-16]. Dostupné z: <http://www.aecid.es/Centro-Documentacion/Documentos/documentos%20adjuntos/N%C3%BAmero%20776%20%28Febrero%20de%202015%29.pdf>

GIL MOLINA, Ricardo et al. El humanismo de Martí. *La Edad de Oro*. Universidad de Matanzas, 2019 [online] [cit. 2021-11-16]. Dostupné z: <http://monografias.umcc.cu/monos19.htm>

GUTIÉRREZ, José Ismael. José Martí y la traducción de cuentos para niños: tradición y originalidad. *Hispanófila*, 2004, no. 141, s. 31-46 [online] [cit. 2021-09-3]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43807175>

HOUSKOVÁ, Anna, BERENDOVÁ, Alexandra, GRAUOVÁ, Šárka et al. *Druhý břeh Západu: výběr iberoamerických esejů*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1139-9.

HUNT JACKSON, Helen. *Verses*. Boston: James R. Osgood and Company, 1871 [online] [cit. 2021-12-6]. Dostupné z: <https://archive.org/details/versesjack00jack>

LABOULAYE, Édouard. *Contes bleus*. Paris: G. Charpentier, 1879, septième édition [online] [cit. 2022-03-08]. Dostupné z: <https://archive.org/details/contesbleus00labo>

Le petit français illustré. Journal des écoliers et des écolières, 1889, vol. 1, no. 1 [online] [cit. 2022-04-21]. Dostupné z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9110886m/fl.item.zoom>

NARANJO PAMPILLO, José Antonio; MÉNDEZ CONCEPCIÓN, Zamaria Margarita; FERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, Laureano. Lo instructivo y lo educativo: unidad indisoluble en “La Edad de Oro”. *Mendive. Revista de educación*, 2010, vol. 8, núm. 2, s. 114-118 [online] [cit. 2021-10-25]. Dostupné z: <https://mendive.upr.edu.cu/index.php/MendiveUPR/article/view/433>

OPATRŇY, Josef. *El problema de la nación americana en José Martí*. Frankfurt am Main: Vervuert, 1994, s. 56-66

OPATRŇY, Josef. *José Martí*. Praha: Horizont, 1975.

POMBO, Rafael. *Fábulas y verdades*. Bogotá: Imprenta nacional, 1916 [online] [cit. 2022-02-7]. Dostupné z: <https://archive.org/details/fabulasyverdade00pombgoog>

SORBY, Angela. A Visit from St. Nicholas: The Poetics of Peer Culture, 1872-1900. *American studies*, 1998, vol. 39, no. 1, s. 59-74 [online] [cit. 2021-11-02]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/40642948>

Resumé

Tato práce se zabývá morálními hodnotami obsaženými v dětském časopisu *La Edad de Oro*, jež vydával José Martí se záměrem vychovat novou generaci čestných, dobrých a upřímných lidí. Pro lepší pochopení záměru práce jsou nejprve v širším kontextu přiblíženy Martího názory na vzdělávání dětí a mládeže, stejně jako jeho vlastní pedagogické zkušenosti.

Ústřední část práce je věnována analýze časopisu. Za povšimnutí stojí na svou dobu neobvyklá struktura, inspirovaná francouzskými a severoamerickými časopisy, střídající zábavné a naučné články. Rovnováha mezi pobavením a poučením je zachována i v rámci jednotlivých textů, které jsou tak přínosné pro děti různého věku. Pozoruhodný je i fakt, že pouze několik příběhů napsal Martí sám. Jedná se o texty, v nichž vystupují dětské hrdinové, kteří představují autorův ideál dítěte. Zbylé články, ačkoli převzaté od jiných spisovatelů, Martí často upravoval, aby dal vyniknout morálním hodnotám, které považoval za klíčové.

V rámci každého oddílu je pak věnován prostor určité morální hodnotě, která je nejprve stručně popsána a poté analyzována na základě jednotlivých textů. Práce si neklade za cíl představit vyčerpávající analýzu všech impulsů vedoucích k dobrému jednání, ale přiblížit, které morální hodnoty jsou důležité pro dobrý a poctivý život. Pozornost je v této kapitole věnována nejen vzorům hodným následování, ale i postavám, které slouží coby odstrašující příklad. Je však nutné zdůraznit, že se vždy jedná o vedlejší postavy příběhu a neustále je kladen důraz na naději, že dobro nakonec zvítězí.

Otázka svobody a vlastenectví, objevující se napříč celým Martího dílem, je v *La Edad de Oro* rozvedena zejména v rámci článků věnujících se hispanoamerickým tématům (texty *Las ruinas indias*, *El padre Las Casas*, *Tres héroes* aj.). Vlastenectví není v časopise přibližováno coby přináležitost k jedné konkrétní zemi, ale spíše jako pocit hrdosti a lásky k celé Hispánské Americe. Děti jsou však zároveň vedeny k respektu k jiným kulturám a k uvědomění si, že lidé na celém světě mají stejnou důstojnost a stejná práva.

Kapitola věnovaná hrdinům si klade za cíl představit tři skupiny, které José Martí považuje za hodné následování. V první řadě to jsou „velcí“ hrdinové (Bolívar, San Martín, Hidalgo, Las Casas), kteří ovlivnili dějiny Hispánské Ameriky a nebáli se zasvětit své životy boji za lepší budoucnost. Za stejně důležité však Martí pokládá i obyčejné lidi, kteří se nevyznačují velkými činy, ale starají se o druhé a jejich úsilí často zůstává bez povšimnutí. Poslední skupinou jsou pak dětské hrdinové – protagonisté Martího vlastních příběhů – kteří se

vyznačují zejména silným sociálním cítěním a nezištností. Nejedná se však o dětské vzory typické pro tehdejší literaturu; malí hrdinové jsou popisováni i se svými nedostatky a je kladen důraz na fakt, že ke zdravému dětství patří i drobné prohřešky, pokud nejsou motivovány zlým úmyslem.

V závěrečné kapitole práce přibližuje hispanoamerickou dětskou literaturu devatenáctého století, která je obecně velmi didaktická a moralizující. Nedostatek dětských knih byl nezdědkou kompenzován dovozem evropských děl či tvorbou výborů poezie původně určené dospělým čtenářům. O to více pak vyniká Martího nový a svěží přístup k dětem, který bere v potaz jejich schopnosti a potřeby a činí tak z časopisu *La Edad de Oro* originální a nadčasové dílo, jehož poselství o dobrém a poctivém životě je stále aktuální.

Resumen

Este trabajo trata de los valores morales presentes en la revista infantil *La Edad de Oro*, publicada por José Martí con el objetivo de educar una nueva generación de honestas, buenas y sinceras personas. Se presentan primero las opiniones de Martí sobre la educación infantil y juvenil, junto con su propia experiencia pedagógica, para que el lector pueda comprender mejor la intención del autor.

El capítulo central del trabajo se dedica al análisis de la revista. Cabe destacar la estructura inusual para su época, inspirada en las revistas francesas y norteamericanas, que alternan artículos de entretenimiento y educativos. El equilibrio entre la diversión y la educación se mantiene incluso dentro de los textos individuales, que son de provecho para niños de diferentes edades. También es notable el hecho de que solo unos artículos sean propios del autor. Se trata de textos con protagonistas jóvenes que presentan al “niño ideal” según la concepción de Martí. Sin embargo, el autor adapta también los demás artículos, tomados de otros escritores, para señalar los valores morales que considera de mayor importancia.

Cada sección de este capítulo presenta un valor moral concreto que se describe y luego se analiza a partir de los textos individuales. El trabajo no pretende presentar un análisis exhaustivo de todos los impulsos presentes en la revista que incitan al buen comportamiento, sino definir cuáles son los valores morales cruciales para una vida buena y honrada. En este capítulo no se presta atención solo a los ejemplos dignos de seguir, sino también a los personajes que sirven de escarmiento. No obstante, cabe señalar que se trata siempre de personajes secundarios y se insiste constantemente en la esperanza de que el bien acabe prevaleciendo.

La cuestión de la libertad y el patriotismo, presente en todas las obras de Martí, es desarrollada en *La Edad de Oro*, especialmente en los artículos que tratan los temas hispanoamericanos (*Las ruinas indias*, *El padre Las Casas*, *Tres héroes*, etc.). El patriotismo no se presenta en la revista como una cuestión de pertenencia a un país concreto, sino como un sentimiento de orgullo y amor por toda Hispanoamérica. Al mismo tiempo, se anima a los niños a respetar otras culturas y a darse cuenta de que todo el mundo tiene la misma dignidad y los mismos derechos.

El objetivo del capítulo dedicado a los héroes es presentar tres grupos de personas que son, según Martí, dignas de seguir. Se trata, en primer lugar, de los “grandes” héroes (Bolívar, San Martín, Hidalgo, Las Casas), que influyeron en la historia de Hispanoamérica y no dudaron

en consagrar sus vidas a la lucha por un futuro mejor. No obstante, Martí considera igual de importantes a las personas corrientes que no se distinguen por grandes hazañas, pero que se preocupan por los demás y cuyos esfuerzos suelen pasar desapercibidos. El último grupo mencionado son los niños – protagonistas de las historias escritas por Martí – que se caracterizan por su fuerte sentimiento social y acciones desinteresadas. Sin embargo, no se trata de protagonistas típicos de la literatura infantil de la época: los niños son presentados con sus imperfecciones y se pone énfasis en el hecho de que las travesuras pertenezcan a una infancia sana y normal, siempre que no estén motivadas por malas intenciones.

El último capítulo de la tesis presenta la literatura infantil hispanoamericana del siglo XIX, compuesta generalmente por obras muy didácticas y moralizantes. La escasez de libros aptos para niños fue compensada por libros de procedencia europea o por antologías de poesía originalmente destinadas a lectores adultos. En este contexto destaca aún más la nueva y fresca actitud de Martí hacia los niños, que toma en cuenta sus capacidades y necesidades. Eso hace de *La Edad de Oro* una obra original, cuyo enfoque en una vida buena y honrada está vigente hasta el día de hoy.